

Osobine ličnosti i navike korištenja društvenih mreža kao prediktori vjerovanja u teorije zavjere

Niemčić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:138301>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**OSOBINE LIČNOSTI I NAVIKE KORIŠTENJA DRUŠTVENIH MREŽA KAO
PREDIKTORI VJEROVANJA U TEORIJE ZAVJERE**

Diplomski rad

Barbara Niemčić

Mentor: doc. dr. sc. Tena Vukasović Hlupić

Zagreb, 2024.

IZJAVA

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisno označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

U Zagrebu, 10.7.2024.

Barbara Niemčić

Sadržaj

UVOD	1
<i>Teorije nastanka i funkcije teorija zavjera</i>	<i>3</i>
<i>Korelati vjerovanja u teorije zavjere</i>	<i>3</i>
<i>Posljedice teorija zavjere</i>	<i>5</i>
<i>Mračna trijada</i>	<i>7</i>
<i>Društvene mreže</i>	<i>9</i>
CILJ I PROBLEMI	10
<i>Hipoteze</i>	<i>11</i>
METODA	12
<i>Sudionici</i>	<i>12</i>
<i>Instrumenti</i>	<i>12</i>
<i>Postupak</i>	<i>14</i>
REZULTATI	14
RASPRAVA	19
LITERATURA	27
Prilog 1	35
Prilog 2	36

Osobine ličnosti i navike korištenja društvenih mreža kao prediktori vjerovanja u teorije zavjere
Personality traits and habits of using social media as predictors of belief in conspiracy theories

Barbara Niemčić

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos sociodemografskih varijabli, osobina mračne trijade, osobina ličnosti Petfaktorskog modela i navika korištenja društvenih mreža s vjerovanjem u teorije zavjere. Ispitali smo imaju li navedeni prediktori inkrementalni doprinos u objašnjenju varijance kriterija kroz tri koraka hijerarhijske regresijske analize. Prvi korak sadržavao je sociodemografske podatke, drugi osobine ličnosti te treći navike korištenja društvenih mreža. U istraživanju je sudjelovalo 219 sudionika dobnog raspona od 19 do 77 godina ($M = 40.2$). Sudionici su ispunjavali online upitnik demografskih podataka i navika korištenja društvenih mreža, BFI-10, kratki upitnik mračne trijade te Generičku skalu zavjereničkog mišljenja (GCBS). Rezultati su pokazali da prvi korak hijerarhijske regresijske analize objašnjava značajan postotak varijance vjerovanja u teorije zavjere (6%) te da mlađe osobe kao i osobe desne političke orijentacije imaju više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Drugi korak nije dosegao statistički značajnu razinu u objašnjenju značajnog dodatnog udjela varijance kriterija (7%), iako je makijavelizam imao značajan samostalni doprinos: osobe visoko na makijavelizmu imaju i visoke rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. U trećem koraku regresijske analize objašnjen je značajan dodatni dio varijance kriterija (4%) te se pokazalo da osobe ovisnije o mrežama imaju više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. U trećem koraku ukupan postotak objašnjene varijance kriterija iznosio je 17%, a značajni pozitivni prediktori bili su makijavelizam i ovisnost o društvenim mrežama.

Ključne riječi: mračna trijada, Pet-faktorski model ličnosti, društvene mreže, teorije zavjere

Abstract

The goal of this study was to test the relationship of sociodemographic variables, the Dark Triad, Five factor model and habits of using social networks with belief in conspiracy theories. We tested whether these variables had an incremental contribution to explaining the variance of the criterion, using three steps in hierarchical regression analysis. The first step included sociodemographic information, the second personality characteristics, and the third habits of using social media. The study was carried out on 219 participants, in the age range from 19 to 77 years ($M = 40.2$). The participants filled out an online questionnaire about their sociodemographic information and information about their social media habits, the BFI-10, the Short Dark Triad questionnaire and the Generic Conspiracist Belief Scale. The results showed that the first step explained a significant percentage of variance of the belief in conspiracies (6%), and that younger people and right-wing politically oriented had higher scores in belief in conspiracies. The second step did not explain an additional significant percentage of the criterion (7%), but Machiavellianism showed a significant independent contribution to explaining the variance of the criterion: participants high in Machiavellianism had higher scores on belief in conspiracies. The third step explained a significant additional percentage of the criterion variance (4%): participants who considered themselves addicted to social media showed higher scores of belief in conspiracies. In the third step, the total percentage of the explained criterion variance was 17%, and the significant predictors were Machiavellianism and addiction to social networks.

Keywords: Dark triad, Five factor model, social media, conspiracy theories

UVOD

Teorije zavjere (u nastavku teksta TZ) definiraju se kao objašnjenja za događaje u smislu prikrivenih planova dviju ili više utjecajnih osoba (Keeley, 1999). Služe kao pokušaji objašnjenja značajnih socijalnih i političkih događaja i njihovih okolnosti (Douglas i sur., 2019) te su često suprotnost njihovom službenom objašnjenju (Wagner-Egger, 2022). Zavjere služe za postizanje političke kao i ekonomske moći, kršenje temeljnih ljudskih prava, prikrivanje bitnih tajni te nanošenje štete populaciji (Uscinski i sur., 2016; prema Madjar, 2022). Prisutne su dvije vrste TZ, od kojih se jedna odnosi na specifične događaje (npr. lažno slijetanje na Mjesec), dok je druga vrsta teorija grandiozna i sveobuhvatna, odnosno zahvaćaju brojne države i vremenska razdoblja, npr. Illuminati (Georgiou i sur., 2020). Snažno zagovaranje TZ vezano je uz pojam zavjereničkog mentaliteta (eng. *conspiracy mentality*) koji se opisuje kao predispozicija za vjerovanje u tajne, zlobne i utjecajne grupe ljudi koje su odgovorne za socijalne i političke događaje (Moscovici, 1987; prema Hettich i sur., 2022). Pojam je nastao zbog nalaza da ljudi koji već vjeruju u određene TZ vjerojatnije vjeruju i u ostale, čak i one sadržajno/tematski nepovezane (Goertzel, 1994). Goertzel (1994) predlaže da su TZ dio monološkog sustava vjerovanja gdje se te ideje šire i međusobno podupiru.

U posljednjih 15 godina istraživanje TZ se usmjerilo na odgovaranje na pitanje zašto su neki ljudi skloniji vjerovanju od ostalih (Douglas, 2021). TZ imaju dugu povijest koja seže od drevnih mitoloških i religijsko-metafizičkih tumačenja te su služile kao pokušaji da se interpretiraju razni događaji (Madjar, 2022). Bile su vezane uz predrasude, lov na vještice, revolucije i genocide (Douglas i sur., 2019). Neke od najpoznatijih teorija su podrijetlo virusa COVID-a-19, 5G mreža, mikročipovi u cjepivima, vjerovanje da je globalno zatopljenje izmišljeno, kao i poznate teorije o ubojstvu princeze Diane, teorije vezane uz napad na „Twin towers“ 11. rujna te teorije o ubojstvu John F. Kennedyja. TZ poput ubojstva JFK-a i vjerovanja da farmaceutske industrije prikrivaju štetnost cjepiva su u manjoj mjeri monološke jer ih podržavaju ljudi koji vjeruju u manje TZ. S druge strane, vjerovanje da je zemlja ravna je jedna od teorija koja je u većoj mjeri monološka i veže se uz vjerovanje u brojne TZ jer osobe koje vjeruju u tako ekstremnu TZ vjerojatnije vjeruju i u ostale (Wagner-Egger, 2022). No unatoč negativnoj konotaciji naziva, neke su se TZ pokazale istinitima. Na primjer, lažiranje emisijskih testiranja Volkswagenovih dizelskih motora, tajno praćenje korisnika interneta u SAD-u, koje je

provodila Nacionalna agencija za sigurnost, te laganje o štetnim utjecajima duhana kako bi se povećala dobit duhanskih industrija (Madjar, 2022).

Raširenost teorija je vidljiva na populaciji odraslih Amerikanaca, od kojih 55% vjeruje u barem jednu TZ (Oliver i Wood, 2014), dok novija istraživanja pokazuju da 15% do 28% vjeruje u jedno od zavjereničkih objašnjenja širenja virusa tijekom COVID-19 pandemije (Romer i Jamieson, 2020). Vjerovanje u TZ snažnije je tijekom perioda nesigurnosti i kontradikcije (van Prooijen i Jostmann, 2013). Čini se da eksperimentalno utjecanje na povećanje osjećanja kontrole smanjuje vjerovanje u TZ (van Prooijen i Acker, 2015).

Kod ljudi koji primjećuju obrasce u slučajnostima je primijećena veća sklonost vjerovanju u TZ (van Prooijen i sur., 2018). Ova sklonost povezana je i s potrebom za kognitivnom zatvorenosću, posebno kada su objašnjenja događaja nejasna (Marchlewska i sur., 2018), kao i s osjećajem dosade (Brotherton i Eser, 2015). Visoko vjerovanje u TZ povezano je s osjećajem bespomoćnosti (Abalakina-Paap i sur., 1999), anksioznošću (Grzesiak-Feldman, 2013), anksioznom privrženosti (Green i Douglas, 2018) i egzistencijalnom anksioznošću (Newheiser i sur., 2011).

Nadalje, neka istraživanja sugeriraju da TZ mogu zadovoljiti psihološku potrebu ljudi da se osjećaju jedinstveno (npr. Imhoff i Lamberty, 2016). Osjećaj posjedovanja rijetkih ili ekskluzivnih informacija koje ostali ne posjeduju može podići osjećaj samopouzdanja i samoidentifikacije (Douglas i sur., 2019). Ove spoznaje upućuju na kompleksnost motivacija i emocionalnih čimbenika koji mogu poticati vjerovanje u TZ.

Jedan od razloga za održavanje vjerovanja u TZ je potvrдна pristranost, tj. tendencija preferiranja informacija koje potvrđuju naša postojeća vjerovanja (Wagner-Egger, 2022). Dodatni faktor koji su spomenuli Béna i suradnici (2023) je čestina izloženosti TZ, specifično, što smo više izloženi povećava se vjerojatnost da ćemo ih procijeniti istinitima. Sve u svemu, postoje nalazi da su TZ privlačne pojedincima koji traže istinu ili smislenost, no ne posjeduju nužno kognitivne alate ili doživljavaju prepreke koje im otežavaju nalaženje istine ili smislenosti na racionalniji način (Douglas i sur., 2019).

Teorije nastanka i funkcije teorija zavjera

Postoje razne teorije koje objašnjavaju nastajanje i funkciju TZ. Douglas i suradnici (2017) u svojoj teoriji kao razlog privlačnosti zavjereničkim objašnjenjima navode mogućnost zadovoljavanja sociopsiholoških potreba. Od potreba navode epistemičke (potreba za razumijevanjem i točnošću), koje su izražene kada se ljudi osjećaju nesigurno, kada informacije nisu dostupne i kada se događaji čine nasumičnima. Egzistencijalne potrebe (potreba za kontrolom i sigurnošću) javljaju se u periodima anksioznosti (Grzesiak-Feldman, 2013) i kada se ljudi osjećaju bespomoćno (Abalakina-Paap i sur., 1999). Socijalne potrebe odnose se na potrebe za pozitivnim vrednovanjem sebe ili svoje grupe, a javljaju se kada se ljudi žele osjećati posebnima i jedinstvenima (Lantian i sur., 2017). Često ljudi nisu svjesni tih motivacija koje su u pozadini njihovog vjerovanja u TZ.

Sljedeće teorije koje je bitno spomenuti su evolucijske teorije (van Prooijen i van Vugt, 2018). Prva teorija opisuje kako psihološki mehanizmi poput prepoznavanja obrazaca i upravljanje prijetnjama imaju evolucijski značaj jer štite jedinku od prijetnji i opasnosti te potiču na adekvatne akcije za zaštitu. Druga teorija autora nadograđuje se na prvu; opasne zajednice bile su stvarna opasnost u okolini naših predaka te su pojedinci s paranoidnim idejama i paranoidnim poremećajima ličnosti služili kao prijevremeno upozorenje na opasne ljude ili zajednice.

Jedna od teorija koja se spominje u ovom kontekstu je teorija socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1986), koji socijalni identitet definiraju kao pripadanje pojedinca specifičnoj socijalnoj skupini koja ima emocionalni i vrijednosni značaj (Turjačanin i sur., 2019). Ova teorija povezuje se uz ranije navedenu teoriju Douglasa i suradnika (2017) koja spominje socijalnu potrebu pozitivnog vrednovanja vlastite grupe kao jedan od razloga privlačnosti TZ. Kada se grupe osjećaju podcijenjeno, obespravljeno ili pod prijetnjom vjerojatno će se javiti uvjerenje da se protiv njih kuje urota (Douglas i sur., 2019).

Korelati vjerovanja u teorije zavjere

Drugi dio psihološkog istraživanja TZ usmjerio se na specifične osobine i individualne razlike. U svojoj meta-analizi su Goreis i Voracek (2019) saželi nalaze brojnih studija, a rezultati su pokazali da je vjerovanje u TZ pozitivno povezano s narcizmom, paranojom, shizotipijom te

pseudoznanstvenim vjerovanjima, dok je negativno povezano sa samopoštovanjem i kognitivnim sposobnostima. Cichocka i suradnici (2016; prema Cichocka i sur., 2022) navode da je narcizam karakteriziran vjerovanjem u vlastitu superiornost, očekivanjem posebnog tretmana te osjetljivošću na prijetnje, što uzrokuje osjećaj paranoje koji je povezan s vjerovanjem u TZ. Mogući razlog negativne povezanosti vjerovanja u TZ i kognitivnih sposobnosti mogao bi biti povećan osjećaj kontrole (Mirowsky i Ross, 2003), koji se razvija tijekom obrazovanja pomoću učenja samostalnog rješavanja i pristupanja problemima, ili drugačije rečeno – pretpostavka da osobe s višim stupnjem obrazovanja barataju većom količinom provjerenih i pouzdanih informacija te su u stanju kritički procijeniti je li neka informacija temeljena na činjenicama ili vjerovanjima.

Sažimanjem nalaza brojnih istraživanja povezanosti petofaktorskih osobina ličnosti s vjerovanjem u TZ nisu nađene statistički značajne povezanosti (Goreis i Voracek, 2019), no u novijoj meta-analizi Stasielowicza (2022) ekstraverzija je imala stabilnije korelacije s vjerovanjem u TZ. Također, savjesnost se pokazala nisko pozitivno povezanom s TZ na europskom uzorku ($r = .04$). U brojnim istraživanjima dobivaju se dvosmisleni rezultati (Madjar, 2022). Goreis i Voracek (2019) u svojoj meta-analizi navode otvorenost ka iskustvima kao pozitivno povezanu s vjerovanjem u TZ, dok je ugodnost negativno povezana, iako povezanosti nisu bile statistički značajne. Neuroticizam bi mogao imati pozitivnu povezanost s TZ zbog količine neugodnih emocija koje se javljaju kod pojedinaca koji vjeruju u TZ (Madjar, 2022) te se taj trend pokazao u mnogim istraživanjima (Goreis i Voracek, 2019). Zbog nekonzistentnih nalaza potrebne su dodatne provjere ovih povezanosti.

U istraživanju Douglasa i suradnika (2019) su muški rod, niže obrazovanje i niži prihodi bili snažnije povezani s TZ. Brojna ostala istraživanja upućuju na dob kao značajan prediktor vjerovanja u TZ, tj. mlađa dob se veže uz više razine vjerovanja (npr. Galliford i Furnham, 2017; Hornsey i sur., 2018; Wagner-Egger i sur., 2022; prema Wagner-Egger, 2022). Unatoč ovim istraživanjima, nalazi o rodu kao prediktoru vjerovanja u teorije zavjere su nekonzistentni. Tako su Halpern i suradnici (2019) u svojem istraživanju, za razliku od Douglasa i suradnika (2019), zaključili da žene više vjeruju u TZ.

Politička orijentacija pokazala se značajnim prediktorom TZ (van Prooijen i sur., 2015). Specifično, ekstremi na spektru političke orijentacije (ekstremni konzervativizam i ekstremni liberalizam) pokazali su se povezanim s višim razinama vjerovanja u TZ, no Galliford i Furnham (2017) su zaključili da su ljudi koji su članovi desne političke stranke skloniji vjerovanju u TZ. Političke stranke sklone su okrivljavanju protivničke stranke da su uključeni u urote, što može biti rezultat unutargrupnog mentaliteta i osjećaja ugroženosti (Smallpage i sur., 2017). U domaćim istraživanjima, Kapitanović (2018) navodi da su pojedinci desnog političkog spektra skloniji TZ nego pojedinci lijevog političkog spektra (Madjar, 2022). Jedno moguće objašnjenje ovih nalaza mogu biti uže osobine ličnosti koje se češće vežu uz zavjerenički mentalitet, poput potrebe za upravljanjem neizvjesnošću kojima je desna politička stranka sklonija (Jost i sur., 2003). Kao značajni prediktori vjerovanja u razne TZ o podrijetlu virusa COVID-a-19 pokazali su se i desničarski autoritarizam i orijentacija na socijalnu dominaciju (Hartman i sur., 2020), koji se češće vežu uz desnu političku opciju. Desničarski autoritarizam je okarakteriziran poslušnošću autoritetu, tradicionalnim društvenim vrijednostima te autoritarnom agresijom (Imhoff i Bruder, 2014). Orijentaciju na socijalnu dominaciju karakterizira preferencija društvene hijerarhije i nejednakosti te je povezana s predrasudama i društvenim ideologijama (Pratto i sur., 1994).

Posljedice teorija zavjere

Prilikom rasprava o TZ, često se spominju njihove pozitivne i negativne strane. TZ mogle bi služiti za preispitivanje društvene hijerarhije ili pothvata utjecajnih grupa (Douglas i sur., 2019). Također, mogu pružiti osjećaj zajednice osobama s marginalnim pogledima (Franks i sur., 2017), pružaju priliku za političke rasprave (Miller, 2002; prema Douglas, 2021), potiču transparentnost (Swami i Coles, 2010) i potiču na socijalnu promjenu pomoću inspiriranja ljudi ka postizanju zajedničkih ciljeva (Mari i sur., 2017).

Nažalost, negativne posljedice TZ nadmašuju pozitivne. Od socijalnih posljedica bitno je spomenuti kako su ljudi koji vjeruju u TZ manje skloni glasanju, doniranju političkim kampanjama (Uscinski i Parent, 2014) i skloniji su protestima (Imhoff i Bruder, 2014). Također, osjećaji anomalije koji se vežu uz TZ pridonose okretanju prema nasilju u svakodnevnom životu (Jolley i sur., 2019).

Na razini interpersonalnih stavova, vjerovanje u TZ smanjuje prosocijalno ponašanje poput doniranja (van der Linden, 2015) te smanjuje zadovoljstvo i angažiranost na poslu (Douglas i Leite, 2017).

Uscinski i Parent (2014) su u svojem istraživanju na američkoj populaciji zaključili da su ljudi koji su skloniji TZ također skloniji vjerovanju da je nasilje prihvatljiv način izražavanja nesuglasja s vladom i da bi zakoni o oružju trebali biti blaži. TZ vežu se i uz negativnije stavove prema vanjskim grupama u međugrupnim odnosima (Douglas, 2021).

Vjerovanje u TZ veže se uz općenito loše medicinske odluke (Oliver i Wood, 2014). Na primjer, TZ koje se vežu uz kontracepciju opisuju je kao oblik genocida protiv afričke i afroameričke populacije te su vezane uz negativne stavove prema kontracepciji u SAD-u (Douglas, 2021). Oliver i Wood (2014) su na reprezentativnom uzorku u SAD-u ustanovili da više od pola populacije vjeruje u barem jednu TZ vezane uz zdravlje. Primjerice, da zračenje mobitela izaziva rak, ali da je ta činjenica prikrivena. Usto, zaključili su da ljudi koji su skloniji TZ manje vjeruju liječnicima i češće će tražiti rješenja za zdravstvene probleme u alternativnoj medicini.

Posljedice TZ posebice su ispoljavane tijekom COVID-19 pandemije. Vjerovanje u TZ povezano je s nižom razinom uključenosti u socijalno distanciranje (Imhoff i Lamberty, 2020) kao i odbijanjem cjepiva među roditeljima (Jolley i Douglas, 2014b). Romer i Jamieson (2020) navode da je vjerovanje u TZ vezane uz COVID-19 u SAD-u vezano s nižom percepcijom opasnosti, nižom vjerojatnošću poduzimanja preventivnih mjera i odbijanjem cijepljenja ako cjepivo postane dostupno. Istraživanje na mlađoj hrvatskoj populaciji, provedeno u periodu kada im je cjepivo postalo dostupno, pokazalo je da je odbijanje cijepljenja pozitivno vezano uz zavjereničko mišljenje, nižu COVID-19 anksioznost, desnu političku orijentaciju, niže obrazovanje i finansijski status i više razine religioznosti (Hromatko i sur., 2023).

Orosz i suradnici (2016) predložili su jedan od načina za smanjenje pristajanja uz TZ, koristeći pristup koji uključuje prikazivanje netočnosti tih teorija te njihovo ismijavanje, što je pokazalo smanjenje vjerovanja u te teorije. Eksperimentalno testirane tehnike kognitivne inokulacije ili "cijepljenja" protiv TZ pokazale su se učinkovitima u smanjenju privlačnosti takvih teorija (Wagner-Egger, 2022). Ove tehnike se temelje na pružanju upozorenja ili činjenica prije nego što se pojedinac izloži argumentima TZ, što rezultira smanjenjem njihovog vjerovanja u te teorije.

Primjerice, istraživanje Einsteina i Glicka (2015) istaknulo je da postavljanje pitanja sudionicima o njihovom vjerovanju u TZ prije nego što im se predstavi određena teorija rezultira smanjenjem vjerovanja u tu teoriju u usporedbi s kontrolnom grupom. Ovakav pristup istraživači interpretiraju kao suptilnu korekciju ili izmjenu percepcije TZ kao upitnih.

Poticanje analitičkog razmišljanja umjesto intuitivnog pokazalo se učinkovitim načinom za smanjenje sklonosti prema zavjereničkom mišljenju (Swami i sur., 2014). Obrazovne inicijative koje se fokusiraju na podučavanje kritičkog mišljenja sve više se ističu kao potencijalno korisno rješenje za smanjenje prihvatanja TZ (Wagner-Egger, 2022). Na primjer, istraživanje Lantiana i suradnika (2021) pokazalo je da postoji negativna korelacija između vjerovanja u TZ i sposobnosti sudionika da se angažiraju u zadatku rasprave (razmatranje alternativnih rješenja, izbjegavanje generalizacije itd.), što ukazuje na manju sklonost za kritičko mišljenje među pristašama TZ, suprotno njihovom vlastitom uvjerenju o sebi.

Dodatni način za borbu protiv TZ je poticanje skeptičnosti u javnosti. Prema istraživanju Ahadzadeha i suradnika (2023), važno je razvijati medijsku pismenost i poticati skeptičnost prema zavjereničkim sadržajima koji se često šire putem društvenih mreža. Takvi sadržaji često izazivaju osjećaje nesigurnosti i stresa te mogu pridonijeti širenju TZ.

Promicanje kolektivističkog načina razmišljanja može biti ključno za povećanje otpornosti prema zavjereničkom mišljenju (Biddlestone i sur., 2020). Teorije potiču „mi“ nasuprot „oni“ mentalitet koji ima negativan utjecaj na ranije spomenute međugrupne odnose. Pored toga, korištenje pouzdanih utjecajnih glasnogovornika može biti još jedan učinkovit način za smanjenje vjerovanja u TZ. Kontraargumenti koji dolaze od članova grupe kojima se vjeruje mogu pozitivno doprinijeti razumijevanju i prihvatanju alternativnih pogleda (Nisber, 2009). Ove strategije ne samo da mogu pomoći u smanjenju prihvatanja TZ nego i promicati zdravije međugrupne odnose i otvoreniji društveni dijalog.

Mračna trijada

Brojni nalazi upućuju na povezanost vjerovanja u TZ ne samo s narcizmom, već i s ostalim osobinama mračne trijade (Kay, 2021). Mračna trijada sastoji se od tri osobine; makijavelizam, narcizam i psihopatija, koje u svojoj srži imaju bešćutnu manipulaciju (Furnham i sur., 2013).

Povezuje ih usmjerenost na vlastitu dobrobit, emocionalna hladnoća, dvoličnost i agresivnost (Paulhus i Williams, 2002). Statistički značajno više rezultate na ljestvicama mračne trijade postižu muškarci u odnosu na žene (Baughman i sur., 2012). Sve tri osobine vezane su uz predrasude prema imigrantima te općenito izjave o orijentaciji na socijalnu dominaciju (Hodson i sur., 2009).

Makijavelizam je okarakteriziran tendencijama k izrabljivanju, prevarama i manipulaciji (Furnham i sur., 2013). Osobe visoko na makijavelizmu orijentirane su strategijama i kalkulaciji (Jones i Paulhus, 2011) te su motivirane vlastitom dobiti (Ogunfowora i sur., 2013; prema Ahadzadeh i sur., 2023). Također, gaje visoke razine cinizma (Rauthmann, 2012). Vjeruju da će ljudi s velikom moći u vladi koristiti slične taktike kao i oni te da će, ako im se pruži prilika i moć, biti skloni urotiti se (Douglas i Sutton, 2011). Nalazi da sumnjičavost, politički cinizam i nedostatak povjerenja u vladu doprinose vjerovanju u TZ ojačavaju pretpostavku da makijavelizam može biti povezan s tendencijama vjerovanja u TZ (Swami i sur., 2016).

Ranije spomenuti narcizam koji je karakteriziran dominacijom, vjerovanjem u pravo na poseban tretman i superiornošću (Paulhus i Williams, 2002) pozitivno je povezan s vjerovanjem u TZ u brojnim istraživanjima (npr. Cichocka i sur., 2016a; Cichocka i sur., 2016b; March i Springer, 2019; prema Ahadzadeh i sur., 2023), što može biti povezano s potrebom da drugi imaju povoljnu sliku o njima i potrebom bivanja u centru pažnje (March i Springer, 2019). Kako je ranije navedeno, narcizam je povezan s osjećajem paranoje, načinom mišljenja koji je karakteriziran nepovjerenjem i percepcijom ponašanja kao zlonamjernog (Cicero i Kerns, 2011). Prijašnja istraživanja nalaze povezanost narcizma i previsokog samopoštovanja (Macenczak i sur., 2016), a previsoko samopoštovanje ima negativnu povezanost s kognitivnom refleksivnošću (Noori, 2016). Kod osoba visoko na narcizmu prisutna je nepromišljenost prilikom ponašanja (Lee i Seidle, 2012), koja smanjuje skepticizam koji podrazumijeva kritičko mišljenje i opreznu obradu informacija. Spomenuto nepovjerenje, percepcija zlonamjernog ponašanja te manjak skepticizma mogli bi pridonositi povezanosti narcizma i vjerovanja u TZ.

Psihopatija se opisuje kao traženje uzbuđenja, manjak empatije i niske razine interpersonalnih emocija, kao i isključiva umjerenost na vlastite potrebe i interese (Paulhus i Williams, 2002). Karakterizira je želja za dominacijom, samopouzdanje i manipuliranje (Hare i

Neumann, 2008). Osobe koje postižu visok rezultat na psihopatiji koriste se obmanom i zastrašivanjem kako bi dobili što žele (Hare, 2003; prema Rauthmann i Kolar, 2013). Psihopati su se, za razliku od narcisa i makijavelista, vjerojatnije našli u sukobu sa zakonom (Williams i sur., 2001). Naime, konstrukt psihopatije sastoji se od primarne i sekundarne psihopatije. Primarna psihopatija odnosi se na nedostatak emocija i bešćutnost, dok sekundarnu psihopatiju karakteriziraju antisocijalno ponašanje i impulzivnost (Hughes i Machan, 2021). Osobe s izraženim karakteristikama psihopatije imaju problema s obradom informacija, specifično s integracijom novih informacija u već postojeće informacije, što pridonosi ulozi psihopatije u moderaciji odnosa skepticizma i vjerovanja u TZ (Burley i sur., 2020). Iako se psihopatiju nije dovoljno istraživalo kao prediktor vjerovanja u TZ, primarna psihopatija se u nekim istraživanjima pokazala relevantnim prediktorom vjerovanja u TZ (March i Springer, 2019).

Društvene mreže

Iako živimo u do sada najsigurnijem vremenskom razdoblju, prisutan je osjećaj nesigurnosti u mnogim zemljama, djelomično radi negativne tematike koja se pojavljuje u medijima, kao što su nesreće, ubojstva i teroristički napadi (Pinker, 2011; prema Wagner-Egger, 2022).

Prilikom ispitivanja TZ nije moguće ne spomenuti ulogu interneta. Istraživanja su pokazala da je vjerovanje u TZ veće ako pojedinci vijesti ili informacije dobivaju pomoću društvenih mreža, umjesto putem televizije, radija ili novina (Humprecht i sur., 2020). Enders i suradnici (2023) u svojem istraživanju nalaze iste rezultate, kao i korelaciju količine svakodnevnog korištenja društvenih mreža (za vijesti ili ostalo) s razinom vjerovanja u TZ. No bitno je napomenuti da se TZ ne šire internetom „odskakujući“ od osobe do osobe (DeWitt i sur., 2018; prema Douglas i sur., 2019), nego se zadržavaju u zajednicama koje se već slažu s njima (Metaxas i Finn, 2017). Ovakve zajednice koje imaju zajednička mišljenja i razine slaganja s određenim temama i dijele informacije međusobno raznim putovima, nazivaju se *eho komore* (eng. *echo chambers*) (Fisher i sur., 2015). Algoritmi koje koriste razne društvene mreže (npr. Youtube, Facebook) naglašavaju i potiču potvrdnu pristranost pomoću prikazivanja sadržaja temeljenog na prijašnjim pretraživanjima ili „like-ovima“ (Wagner-Egger, 2022). Važno je napomenuti da, iako internet pridonosi širenju TZ među populacijom (Coady, 2007; prema Madjar, 2022), nema izravan utjecaj

na njihov razvoj (Clarke, 2007; prema Madjar, 2022). No dezinformacije se na društvenim mrežama šire brže od provjerenih informacija (Vosoughi i sur., 2018).

Za vrijeme COVID-19 pandemije, internetske zavjereničke stranice, kao i članci sa sličnom tematikom, bili su posjećeniji od stranica WHO-a ili BBC-a (Mian i Khan, 2020). Na početku pandemije, društvene mreže su imale veliku ulogu u širenju dezinformacija jer su omogućile brzu razmjenu informacija koje su u većini slučajeva bile pogrešne (De Coninck i sur., 2021). Pismenost na društvenim mrežama smanjuje odobravanje TZ (Craft i sur., 2017) kao i brojni kritičari koji su prisutni na društvenim mrežama da opovrgnu zavjereničke tvrdnje dokazima (Clarke, 2007; prema Douglas i sur., 2019). Stranice poput Facebooka i Youtubea su u posljednjih nekoliko godina uvele sustave kojim se provjerava točnost informacija koje se objavljuju (Wagner-Egger, 2022).

Evidentno je da razina vjerovanja u teorije zavjere ima mnoge korelate. U ovom radu pokušat ćemo pridonijeti razjašnjavanju postojanja korelacija TZ s osobinama mračne trijade, osobinama ličnosti Pet-faktorskog modela (eng. *Five-factor model*; FFM), navikama korištenja društvenih mreža te sociodemografskim informacijama hrvatske punoljetne populacije korisnika interneta. Budući da su dosadašnji nalazi vezani uz korelate TZ nekonzistentni, analiza rezultata provest će se u tri koraka pomoću hijerarhijske regresijske analize. Prvi korak sastojat će se od sociodemografskih varijabli: dobi, roda, stupnja obrazovanja, socioekonomskog statusa (SES) te političke orijentacije. U drugom koraku uključit će se tri osobine mračne trijade, kao i pet osobina ličnosti FFM-a. U zadnjem koraku bit će uključene navike korištenja društvenih mreža.

CILJ I PROBLEMI

Svrha ovog istraživanja je proširenje znanja te pojašnjenje nekonzistentnih nalaza prijašnjih istraživanja o povezanosti sociodemografskih svojstava, osobina ličnosti te navika korištenja društvenih mreža s vjerovanjem u teorije zavjere.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost sociodemografskih svojstava, osobina mračne trijade, osobina ličnosti Pet-faktorskog modela te navika korištenja društvenih mreža s vjerovanjem u teorije zavjere, te ispitati objašnjavaju li navedeni prediktori inkrementalnu varijancu vjerovanja u TZ.

Hipoteze

U skladu s ciljevima i nalazima prijašnjih istraživanja, formiran je sljedeći istraživački problem i hipoteze:

Problem: Ispitati ulogu sociodemografskih informacija, osobina mračne trijade, osobina ličnosti Pet-faktorskog modela te navika korištenja društvenih mreža u objašnjavanju varijance vjerovanja u teorije zavjere na hrvatskoj populaciji.

Hipoteza: Sociodemografske varijable (dob, rod, stupanj obrazovanja, SES i politička orijentacija), mračna trijada (narcizam, makijavelizam i psihopatija), osobine ličnosti Pet-faktorskog modela (ekstraverzija, neuroticizam, savjesnost, otvorenost ka iskustvima, ugodnost) i navike korištenja društvenih mreža (izvor vijesti, frekvencija korištenja društvenih mreža, samoprocijenjena ovisnost) značajno će predviđati individualne razlike u vjerovanju u teorije zavjere.

Pritom će:

Ha: u prvom koraku hijerarhijske regresijske analize će mlađi sudionici, muškarci, osobe nižeg stupnja obrazovanja, nižeg SES-a te desne političke orijentacije imati više razine vjerovanja u TZ te će biti objašnjen značajan postotak varijance kriterija.

Hb: u drugom koraku hijerarhijske regresijske analize će osobine ličnosti objašnjavati značajan dodatni udio varijance vjerovanja u TZ, povrh sociodemografskih varijabli uvedenih u prvom koraku. Točnije, više razine narcizma, makijavelizma, psihopatije, ekstraverzije, neuroticizma, otvorenosti ka iskustvima, te niže razine otvorenosti i savjesnosti predviđat će višu razinu vjerovanja u teorije zavjere.

Hc: u trećem koraku hijerarhijske regresijske analize navike korištenja društvenih mreža objašnjavat će značajan dodatni udio varijance vjerovanja u TZ povrh sociodemografskih varijabli i osobina ličnosti. Točnije, osobe koje vijesti primaju primarno kroz društvene mreže, provode više vremena na društvenim mrežama, češće objavljuju te se smatraju ovisnijima o društvenim mrežama imat će više rezultate vjerovanja u teorije zavjere.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 219 sudionika od kojih je 76.9% žena, a 23.1% muškaraca. Prosječna dob sudionika je 40.2 godine ($SD=13.2$), a raspon dobi od 19 do 77 godina. Grafički prikaz dobnog raspona dostupan je u prilogu 1. Najveći postotak sudionika ima završenu srednju školu (37%), nešto manji postotak diplomski studij (32.4%), četvrtina sudionika preddiplomski studij ili višu školu (24.7%), dok najmanji broj sudionika ima završen poslijediplomski studij, doktorat ili specijalistički studij (5%) ili osnovnu školu (0.9%). Svoj socioekonomski status 80.4% sudionika procjenjuje prosječnim. Skoro polovica sudionika izjavljuje da se o vijestima primarno informiraju preko društvenih mreža (47%), dok se ostatak informira putem televizije, radija ili online novina. Što se tiče političke orijentacije, na skali od sedam uporišnih točaka (pri čemu je 1 = lijevo 4 = centar, a 7 = desno) 43.8% procjenjuje se kao lijevo orijentirani, 35.6% sudionika kao centar, dok je 20.6% izjavilo da pripadaju desnoj političkoj orijentaciji.

Instrumenti

Za ispitivanje Pet-faktorskog modela ličnosti koristili smo BFI-10 verziju upitnika, tj. kraću verziju BFI-44 upitnika ličnosti od ukupno 10 čestica (Rammstendt i John, 2007). Upitnik mjeri ekstraverziju, neuroticizam, savjesnost, ugodnost i otvorenost ka iskustvima. Svaka osobina mjeri se pomoću dvije čestice. Odgovori na pitanja u upitniku daju se na ljestvici Likertovog tipa s pet uporišnih točaka, pri čemu je 1-uopće se ne slažem, a 5-u potpunosti se slažem, te je teorijski raspon rezultata od 1 do 5. Test-retest pouzdanost duže verzije upitnika je $r = .84$, dok je test-retest pouzdanost kraće verzije $r = .75$ (Rammstendt i John, 2007).

Hrvatskom verzijom upitnika *Kratki upitnik mračne trijade* (eng. *Short Dark Triad*) ispitana je mračna trijada ličnosti koja se sastoji od tri dimenzije: narcizma, psihopatije i makijavelizma (Paulhus i Williams, 2002; Wertag i sur., 2011). Upitnik koji su konstruirali Paulhus i Williams (2002) sastojao se od 27 čestica, od kojih prvih devet ispituje makijavelizam, sljedećih devet narcizam, a posljednjih devet psihopatiju. Odgovori se daju na skali s pet uporišnih točaka, pri čemu je 1-uopće se ne slažem, a 5-u potpunosti se slažem. Teorijski raspon rezultata za svaku od podskala je od 1 do 5. Wertag i suradnice (2011) u radu ispituju konstruktnu valjanost upitnika mračne trijade D3-27 na hrvatskoj populaciji. Provele su eksploratornu faktorsku analizu

koja je pokazala faktorsku strukturu s visokim zasićenjima na originalnim faktorima te su izbačene dvije čestice od kojih jedna nije bila zasićena nijednim faktorom („Većina uspješnih ljudi su moralni“) i druga koja je bila zasićena Narcizmom umjesto Psihopatijom („Stalno sam u potrazi za uzbuđenjima“). Pouzdanost ljestvica procijenjena je Cronbachovim alfa koeficijentom te je iznosila $\alpha=.74$ za makijavelizam, $\alpha=.69$ za narcizam te $\alpha=.73$ za psihopatiju, a u ovom istraživanju iznosila je $\alpha=.77$ za makijavelizam, $\alpha=.62$ za narcizam te $\alpha=.68$ za psihopatiju. Zbog nalaza da su se dvije čestice na hrvatskom uzorku pokazale nezasićenima ili zasićenima pogrešnim faktorom, one nisu uključene u ovo istraživanje.

Za mjerenje stupnja vjerovanja u TZ korištena je hrvatska verzija Generičke skale zavjereničkog mišljenja (eng. *Generic Conspiracist Belief Scale*; GCBS; Brotherton i sur., 2013; hrvatski prijevod Tonković i sur., 2018). Skala se sastoji od 15 čestica. Odgovori na čestice daju se na ljestvici s pet uporišnih točaka, pri čemu je 1-u potpunosti netočno, dok je 5- u potpunosti točno. Teorijski raspon rezultata je od 1 do 5. Autori navode da je pouzdanost tipa unutarnje konzistencije iznimno visoka ($\alpha = .93$), a i test-retest pouzdanost je također visoka ($r = .89$). U ovom istraživanju pouzdanost iznosi $\alpha = .94$. Ljestvica ima visoku korelaciju s BCTI ljestvicom koja mjeri vjerovanje u specifične TZ ($r = .86$). Autori navode da se ljestvicu može koristiti kao univerzalnu mjeru zbog visokih interkorelacija faktora i činjenice da se TZ u životu često javljaju zajedno i dio su monološkog sustava vjerovanja (Goertzel, 1994). Mjerenje vjerovanja u specifične TZ visoko je povezano s općim vjerovanjem u TZ (Swami i sur., 2010; prema Goreis i Voracek, 2019). GCBS ima značajne prednosti nad skalama koje mjere vjerovanje u specifične TZ jer su autori uklonili kontekst specifičnih povijesnih događaja. Skala bi se mogla koristiti na raznolikijim populacijama i kroz različita vremenska razdoblja bez utjecaja TZ koje su se pojavile u tom specifičnom razdoblju (Brotherton i sur., 2013).

Za ispitivanje navika korištenja društvenih mreža bila su postavljena četiri pitanja; „Koliko vremena u danu provodite na društvenim mrežama?“ (na skali sa sedam kategorija, od 0 sati do 6+ sati), „Koliko često objavljujete multimedijски sadržaj?“ (na skali sa sedam kategorija, od ne objavljujem do nekoliko puta dnevno), „Smatrate li se ovisnima o društvenim mrežama?“ (na skali s pet uporišnih točaka, pri čemu je 1-nisam uopće ovisan/na, 5-ovisan/a sam) i kojim putem se najčešće informiraju sudionici (društvene mreže, radio, tiskane novine, online novine, TV).

Za ispitivanje političke orijentacije (PO) koristilo se jedno pitanje u kojem su sudionici na skali sa sedam uporišnih točaka, trebali označiti svoju PO, pri čemu je 1 označavalo lijevo, 4 centar, a 7 desno. Sibley i suradnici (2012) navode da je ispitivanje političke orijentacije pomoću jedne čestice najrašireniji način ispitivanja te da, unatoč kratkoći, ima znatnu prediktivnu valjanost.

Postupak

Za prikupljanje podataka korišteni su Google obrasci. Sudionici su regrutirani tehnikom snježne grude i objavljivanjem ankete na različitim društvenim mrežama (Facebook, Instagram, Reddit). Korišteni uzorak je prigodan. Istraživanje je provedeno u razdoblju od svibnja do lipnja 2024. godine. Na početku upitnika nalazila se uputa za sudjelovanje u istraživanju, kao i kontakti istraživačice i kontakt za pritužbe na provedeni postupak. Istraživanje je provedeno u skladu sa smjernicama i etičkim načelima struke po Kodeksu etike psihološke djelatnosti Hrvatske psihološke komore (Hrvatska psihološka komora, 2005). Sudionicima je bila osigurana anonimnost jer nisu prikupljani nikakvi identifikacijski podaci te su imali mogućnost odustajanja od istraživanja u bilo kojem trenutku. Ispunjavanje upitnika je trajalo 10 minuta.

REZULTATI

U tablici 1 navedeni su osnovni deskriptivni podaci varijabli korištenih u istraživanju. Iako većina varijabli na Shapiro-Wilk testu statistički značajno odstupaju od normalne distribucije, na temelju podataka o asimetričnosti i spljoštenosti može se zaključiti da asimetričnost distribucija neće imati značajan utjecaj na rezultate provedene analize. Rezultati na skalama narcizma i psihoticizma su relativno niski, dok su rezultati na savjesnosti visoki. Iz analize su isključeni ispitanici koji nisu odgovorili na jedno ili više pitanja. Grafički prikazi distribucija podataka na varijablama kao i pripadajući Q-Q plotovi dostupni su u prilogu 2.

Tablica 1*Deskriptivni podaci varijabli uključenih u analizu (N=219).*

	<i>k</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.-Max.</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>	asimetričnost	spljoštenost
dob	-	40.2	13.2	19-77	-	-	0.23	-0.79
obrazovanje	-	3.04	0.97	1-5	.85	<.01	0.20	-1.14
SES	-	1.13	0.42	0-2	.57	<.01	0.79	1.63
politička orijentacija	1	3.57	1.62	1-7	.92	<.01	0.31	-0.25
makijavelizam	8	3.28	0.69	1.13-5	.99	.43	-0.03	-0.01
narcizam	9	2.38	0.51	1.11-4	.98	<.01	0.43	0.11
psihoticizam	8	1.93	0.57	1-4.13	.95	<.01	0.84	1.17
ekstraverzija	2	3.41	0.83	1-5	.96	<.01	-0.24	-0.13
neuroticizam	2	3.04	0.94	1-5	.96	<.01	0.09	-0.76
savjesnost	2	3.79	0.81	1-5	.93	<.01	-0.64	0.18
otvorenost	2	3.47	0.93	1-5	.96	<.01	-0.11	-0.65
ugodnost	2	3.37	0.79	1-5	.96	<.01	-0.25	0.06
vrijeme na mrežama	-	2.05	1.29	0-6	.80	<.01	1.33	1.46
frekvencija objavljivanja	-	1.69	1.33	0-6	.88	<.01	0.92	0.60
ovisnost o mrežama	-	2.57	1.16	1-5	.90	<.01	0.22	-0.80
vjerovanje u TZ	15	2.86	0.80	1-4.93	.98	<.01	-0.30	-0.18

Legenda: *M*-aritmetička sredina; *SD*-standardna devijacija; *k*-broj čestica koji čini skalu; *Min.-Max.*-empirijski raspon rezultata na varijablama; *S-W*-rezultat Shapiro-Wilk testa normalnosti; *p*-statistička značajnost Shapiro-Wilk testa; obrazovanje -najviši završeni stupanj obrazovanja; SES-socioekonomski status.

Prije provođenja hijerarhijske regresijske analize proveli smo bivarijatnu korelacijsku analizu varijabli (tablica 2). Rezultati pokazuju da su dob, politička orijentacija, makijavelizam, psihoticizam, ovisnost o društvenim mrežama i načini informiranja (putem društvenih mreža nasuprot ostalim načinima) značajni korelati vjerovanja u TZ. Mlađi sudionici, osobe desne političke orijentacije, s višim rezultatima na makijavelizmu i psihoticizmu, ovisnije o društvenim

mrežama te osobe koje vijesti primarno dobivaju preko društvenih mreža imaju više rezultate na skali vjerovanja u TZ.

Muškarci imaju tendenciju postizati više rezultate na skali psihoticizma, što je u skladu s nalazima da su nasilna ponašanja koja se vežu uz mračnu trijadu izraženija kod muškaraca (Baughman i sur., 2012). Uočene su visoke pozitivne korelacije između vremena na mrežama i ovisnosti o njima, kao i načinima informiranja i ovisnosti. Osobe koje se primarno informiraju preko društvenih mreža i ovisnije su o njima. Od skala vezanih uz društvene mreže mogao bi se napraviti ukupni rezultat zbog visokih interkorelacija, no odlučili smo ostaviti ih individualnim zbog potencijalnih samostalnih doprinosa koje pojedine skale daju u hijerarhijskoj analizi.

Tablica 2

Rezultati bivarijantne korelacijske analize varijabli uključenih u linearnu regresijsku analizu (N=219).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1. dob	-																
2. rod	.03	-															
3. obrazovanje	.06	.16*	-														
4. SES	-.07	.02	.26**	-													
5. politička orijentacija	.01	.09	-.15*	-.03	-												
6. makijavelizam	-.06	.12	-.14*	-.06	.08	-											
7. narcizam	-.05	.13	.09	.09	.13*	.26**	-										
8. psihoticizam	-.16*	.23**	-.12	-.03	-.01	.46**	.40**	-									
9. ekstraverzija	.10	.01	.03	.08	.14*	-.01	.25**	.11	-								
10. ugodnost	-.03	.05	-.04	.03	.10	-.11	-.04	-	.16*	-							
								.24**									
11. savjesnost	.18**	.10	.23*	.13*	.02	-.10	-.01	-	.14*	.15*	-						
								.19**									
12. neuroticizam	-.01	.08	-.01	.01	-.13	.11	-.10	.22**	-.07	-	-	-					
										.30**	.24**						
13. otvorenost	-.01	.07	.05	-.01	-.08	-.13	-.01	-	-.04	.01	.12	.01	-				
								.18**									
14. vrijeme na mrežama	-	.15*	-.09	.01	-	.18**	.06	.17*	-	-.15*	-	.06	.07	-			
	.33**				.16*				.14*		.30**						
15. frekvencija objavljivanja	-.02	.14*	-.07	-.12	.-	.05	.23**	.17*	.11	.10	.01	-.08	.10	.28**	-		
				.03													
16. ovisnost	-	.08	.01	.01	.-	.23**	.08	.18**	-.10	-.15*	-	.21**	.01	.50**	.20**	-	
	.34**				.10						.35**						
17. načini informiranja	-	.04	-.17*	-.04	.06	.16*	.11	.21**	-.01	-.03	-	.14*	-	.33**	.13	.40**	-
	.45**										.19**		.05				
18. vjerovanje u TZ	-.16*	.08	-.07	.01	.16*	.23**	.09	.14*	-.01	.01	.05	.11	.01	.01	.03	.20**	.23**

Napomena: rod kodiran kao: 0-muškarci, 1-žene; način informiranja kodiran kao: 0-ostali načini, 1-društvene mreže.

Legenda: * $p < .05$, ** $p < .01$.

Kako bismo odgovorili na istraživački problem, provedena je hijerarhijska regresijska analiza u tri koraka (vidi tablicu 3). U prvom koraku uvedene su sociodemografske varijable dobi, spola, razine obrazovanja, socioekonomskog statusa, te političke orijentacije. U drugom koraku uvedeni su makijavelizam, narcizam, psihoticizam, ekstraverzija, neuroticizam, ugodnost, savjesnost i otvorenost ka iskustvima. U trećem i posljednjem koraku uvedeni su vrijeme u danu provedeno na mrežama, frekvencija objavljivanja, samoprocijenjena ovisnost o društvenim mrežama, te načini informiranja o vijestima.

Uvođenjem prvog koraka u hijerarhijsku regresijsku analizu dobiven je statistički značajan koeficijent multiple determinacije $R^2 = .06$, te je objašnjeno 5.73% ukupne varijance vjerovanja u TZ. U drugom koraku, ostvaren je statistički značajan koeficijent multiple determinacije $R^2 = .13$, te je objašnjeno 12.53% ukupne varijance kriterija, pri čemu je objašnjeno dodatnih 6.8% ukupne varijance vjerovanja u TZ povrh seta prediktora u prvom koraku, no taj korak nije dosegao razinu statističke značajnosti ($p = .054$). U posljednjem koraku, dobiven je statistički značajan koeficijent multiple determinacije $R^2 = .17$, te je objašnjeno značajnih dodatnih 4.28% ukupne varijance vjerovanja u TZ povrh seta prediktora u prvom i drugom koraku ($p = .041$). Treći korak objašnjava 16.81% ukupne varijance kriterija.

U prvom koraku statistički značajan samostalni doprinos objašnjavanju varijance vjerovanja u TZ imaju dob i politička orijentacija, dok rod, stupanj obrazovanja i socioekonomski status nisu ostvarili značajan doprinos. Mlađi sudionici i sudionici desne političke stranke iskazuju više razine vjerovanja u TZ. Dakle, naša prva hipoteza djelomično je potvrđena.

U drugom koraku regresijske analize status statističke značajnosti samostalnog doprinosa dobi i političke orijentacije nije se promijenio, kao ni smjer tih doprinosa. Od prediktora uvedenih u drugom koraku statistički značajan samostalni doprinos ima samo makijavelizam, dok ostale osobine mračne trijade nisu postigle značajan doprinos, kao ni ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost, savjesnost i ugodnost. Osobe s višim makijavelizmom iskazuju više razine vjerovanja u TZ. Druga hipoteza istraživanja djelomično je potvrđena.

U trećem koraku regresijske analize status statističke značajnosti samostalnog doprinosa dobi i političke orijentacije promijenio se te se nijedan od tih prediktora nije pokazao značajnim. Makijavelizam je zadržao status značajnog samostalnog doprinosa s nepromijenjenim smjerom. Od prediktora uvedenih u trećem koraku značajan samostalni doprinos ostvarila je

samoprocijenjena ovisnost o društvenim mrežama, dok količina vremena provedena na društvenim mrežama, frekvencija objavljivanja te načini informiranja o vijestima nisu ostvarili značajan doprinos. Osobe koje se procjenjuju ovisnijima o društvenim mrežama iskazuju više razine vjerovanja u TZ. Treća hipoteza djelomično je potvrđena.

Tablica 3

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij vjerovanja u teorije zavjere (N=219).

	Vjerovanje u teorije zavjere		
	β_{M1}	β_{M2}	β_{M3}
Dob	-.17*	-.15*	-.09
Rod	-.06	-.06	-.07
Obrazovanje	-.02	-.01	-.03
SES	.03	.03	.03
Politička orijentacija	.15*	.15*	.14
Makijavelizam		.19*	.17*
Narcizam		.01	.01
Psihoticizam		.03	.03
Neuroticizam		.14	.10
Ekstraverzija		-.03	-.05
Otvorenost		.06	.07
Ugodnost		.06	.06
Savjesnost		.10	.13
Vrijeme na mrežama			-.16
Frekvencija objavljivanja			-.02
Ovisnost o mrežama			.19*
Načini informiranja			.12
R^2 (R^2_{adj})	.06 (.04)	.13 (.07)	.17 (.10)
F	2.54	2.22	2.34
p	.03	.01	.003
ΔR^2		.07	.04
$F_{\Delta R^2}$		1.95	2.54
$p_{\Delta R^2}$		.05	.04

Legenda: β = vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; M1,M2,M3 = Grupe prediktora u hijerarhijskoj regresijskoj analizi (modeli); R^2 = ukupni doprinos objašnjennoj varijanci; R^2_{adj} = korigirani ukupni doprinos objašnjennoj varijanci; F = vrijednost ukupnog F -omjera; ΔR^2 = doprinos pojedine grupe prediktora objašnjennoj varijanci; $F_{\Delta R^2}$ = vrijednost F -omjera za dodanu grupu prediktora, * $p < .05$, ** $p < .01$; Obrazovanje-najviši završeni stupanj obrazovanja; SES-socioekonomski status

RASPRAVA

Provedenom hijerarhijskom regresijskom analizom u prvom koraku varijable dobi i političke orijentacije imale su značajan samostalni doprinos u objašnjavanju varijance kriterija. Naime, mlađi sudionici, kao i sudionici desne političke orijentacije pokazuju veće razine vjerovanja u TZ, što je u skladu sa nalazima Douglasa i suradnika (2019) koji navode da su mlađe osobe sklonije vjerovanju u TZ. Također, u domaćem istraživanju Kapitanović (2018; prema Madjar, 2022) se pokazalo kako pojedinci desnog političkog spektra iskazuju više razine vjerovanja od pojedinaca lijevog političkog spektra. Desni politički spektar veže se uz desničarski autoritarizam i orijentaciju na socijalnu dominaciju (Hartman i sur., 2020), te bi bilo zanimljivo detaljnije ispitati povezanost desnog političkog spektra i vjerovanja u TZ pomoću ovih dviju varijabli.

Dio sociodemografskih podataka (rod, stupanj obrazovanja i SES) za koje smo pretpostavili da će biti značajni prediktori, pokazali su se neznčajnima. Nalazi za rod kao prediktor bili su nekonzistentni kroz ranija istraživanja te se ovim istraživanjem nije došlo do jasnijih nalaza. Potencijalni razlog je neravnomjeran omjer sudionika s obzirom na rod. Čak 76.9% sudionika su bile žene. Stupanj obrazovanja i SES su se u brojnim istraživanjima pokazali kao konzistentni i značajni prediktori. Budući da je velik omjer sudionika završio srednju, preddiplomski ili višu školu ili diplomski studij (94.1%), a jako mali postotak osnovnu školu ili doktorat (5.9%), moguće je da se stupanj obrazovanja nije pokazao značajnim zbog suženog raspona rezultata i varijabiliteta. Viši stupanj obrazovanja veže se uz više znanja i analitičko mišljenje koje smanjuje vjerovanje u TZ (van Prooijen, 2017). Budući da je obrazovanje povezano s kognitivnom kompleksnošću, doživljavanjem osjećaja kontrole, samopoštovanjem i socijalnim statusom (van Prooijen, 2017), moguće je da školski sustav u RH ne njeguje dovoljno te sposobnosti. Budućim istraživanjima trebalo bi zahvatiti ravnomjerniji raspon stupnja obrazovanja, kako bi se ispitala ova povezanost. Isto tako, većina sudionika je svoj SES procijenila kao prosječan, čak 80.4%, te se zbog toga SES mogao pokazati neznčajnim prediktorom.

Od prediktora uvedenih u drugom koraku makijavelizam je jedini imao značajan samostalni doprinos, za razliku od narcizma, psihopatije, neuroticizma, ekstraverzije, otvorenosti, ugodnosti i savjesnosti. Prema dosadašnjim istraživanjima, očekivalo se da će narcizam i psihopatija biti značajni prediktori vjerovanja u TZ (Kay, 2021). Mogući razlog ovakvih nalaza mogla bi biti odluka o izbacivanju dva pitanja iz upitnika mračne trijade zbog nalaza Wertag i suradnika (2011) da se ona na hrvatskoj populaciji nisu pokazala indikativnima. Također, ovakvi

rezultati mogu biti rezultat omjera žena i muškaraca u istraživanju jer istraživanja pokazuju da muškarci imaju izraženija ponašanja koja se vežu s mračnom trijadom (Baughman i sur., 2012). Zbog niskog postotka muškaraca u istraživanju moguće je da su smanjeni prosječni rezultati na skalama mračne trijade.

Dosadašnja istraživanja o FFM osobinama ličnosti bila su nekonzistentna te su se u meta-analizama pokazala neznačajnim prediktorima vjerovanja u TZ. Slično je i s rezultatima našeg istraživanja, a na razini trendova niža ekstraverzija te više razine neuroticizma, savjesnosti, otvorenosti i ugodnosti povezuju se uz više razine vjerovanja u TZ. U bivarijantnoj analizi, najvišu pozitivnu povezanost pokazao je neuroticizam ($r = .11$), dok su ostale korelacije približno nulte. Otvorenost je povezana s traženjem novih i neobičnih ideja te su radi toga otvorenije osobe podložnije TZ (Swami i sur., 2013; prema Goreis i Voracek, 2019). Vjerovanje u TZ je pozitivno povezano s neuroticizmom pošto su osobe visoko na neuroticizmu nesigurne i anksiozne te kako smo ranije naveli te se osobine vežu uz više razine podložnosti TZ.

Od prediktora uvedenih u trećem koraku ovisnost o društvenim mrežama pokazala se kao jedini prediktor sa značajnim samostalnim doprinosom: osobe koje se smatraju ovisnijima imaju više razine vjerovanja u TZ. Iako je izvor vijesti u bivarijantnoj korelaciji pokazao korelaciju s kriterijem, u hijerarhijskoj analizi pokazao se neznačajnim prediktorom. U prijašnjim istraživanjima dobiva se korelacija medija za dobivanje vijesti i vjerovanja u TZ, tako da osobe koje vijesti dobivaju s društvenih mreža više vjeruju u TZ, ali nalazi nisu replicirani (Humprecht i sur., 2020). Istraživanje Enders i suradnika (2023) našlo je korelaciju frekvencije korištenja društvenih mreža (za vijesti ili ostalo) s vjerovanjem u TZ. Rezultati tog istraživanja također nisu replicirani. Individualni motivi za pronalaženjem i prihvaćanjem određenih stavova na internetu pokazali su se neophodnima kod objašnjavanja odnosa između korištenja društvenih mreža i vjerovanja u TZ (Iyenger i Hahn, 2009), te bi mogli biti detaljnije ispitani.

Iako postoje stavovi da je pojava društvenih mreža povećala vjerovanje u TZ, trenutno ne postoje značajni dokazi da je ta tvrdnja točna. Ispitivanja na Amerikancima pokazuju da se vjerovanje u specifične TZ nije povećalo kroz vrijeme (Enders i sur., 2023). Također, razine vjerovanja u TZ tijekom pandemije bile su stabilne, unatoč većoj količini pogrešnih informacija na internetu (Romer i Jamieson, 2020). Romer i Jamieson (2020) u svojem istraživanju naglašavaju razliku među korištenjem liberalnih (npr. MSNBC i Huffington Post) ili konzervativnih (npr. Fox

News i Rush Kimbaugh) medija. Korištenje konzervativnih medija bilo je povezano s vjerovanjem u TZ vezanih uz pandemiju te negativno povezano s doživljavanjem nacionalne opasnosti, dok je korištenje liberalnih medija bilo pozitivno povezano s doživljavanjem pandemije kao opasnosti. U budućim istraživanjima na hrvatskoj populaciji moglo bi se ispitati ovaj fenomen te postoje li takve razlike, neovisno o svakodnevnoj količini korištenja medija koje je ispitivano u našem istraživanju.

Buduća istraživanja mogla bi ispitati odnos drugih modela ličnosti s vjerovanjem u TZ. Chappelle (2020) navodi da je problem s korištenjem FFM osobina ličnosti što postoji velik broj užih osobina koje su povezane s vjerovanjem u TZ koje ovaj model ne može zahvatiti jer se sastoji od samo pet dimenzija. Primjerice, mogao bi se koristiti HEXACO model ili neki drugi model osobina ličnosti koji se sastoji od više dimenzija. Jolley i suradnici (2019) su u svojem istraživanju koristili HEXACO upitnik i skala iskrenosti (Honesty-Humility) bila je negativno povezana s vjerovanjem u TZ. Moglo bi se ispitati kako se specifične osobine ovog modela povezuju s različitim aspektima vjerovanja u TZ, kao što su različite vrste TZ (npr. političke, zdravstvene itd). Takvi pristupi mogli bi pridonijeti boljem razumijevanju fenomena te olakšati razvoj strategija za smanjenje štetnih efekata takvih uvjerenja na društvo.

Potencijalan nedostatak ovog istraživanja je korištenje BFI-10 upitnika ličnosti. BFI-10 upitnik koristi samo dvije čestice za mjerenje svake od pet osnovnih osobina ličnosti prema FFM modelu, što može značajno smanjiti varijabilitet skala kao i njihovu prediktivnu snagu. Osobine ličnosti koje upitnik mjeri svojim su sadržajem vrlo široke, što postavlja pitanje mogu li dvije čestice po faceti zaista precizno obuhvatiti kompleksnost i širinu svake osobine. Na primjer, dimenzije poput ekstraverzije ili neuroticizma sadrže više faceta (npr. socijalna asertivnost, emocionalna stabilnost) koje je teško adekvatno procijeniti s tako malim brojem čestica. Iako je pouzdanost kraće skale visoka, kao što su pokazali Rammstedt i John (2007), važno je koristiti BFI-10 s oprezom. Njihova istraživanja upućuju da, iako BFI-10 može biti koristan u situacijama gdje je vremensko ograničenje značajno, njegova skraćena priroda može dovesti do kompromisa u dubini i preciznosti mjerenja ličnosti. Dodatno, korištenje skraćene verzije upitnika može imati implikacije na valjanost istraživanja koja se oslanjaju na detaljno i nijansirano razumijevanje ličnosti sudionika. Stoga, istraživači bi trebali pažljivo razmotriti kada i kako koristiti BFI-10, uzimajući u obzir prirodu i ciljeve njihovog istraživanja te potencijalne kompromise u točnosti i dubini podataka o ličnosti.

Metodološki nedostaci ovog istraživanja, kao što je prigodan uzorak skupljen tehnikom snježne grude, naglašavaju potrebu za budućim istraživanjima koja će koristiti bolje metodološke pristupe kako bi se osigurala veća reprezentativnost i valjanost rezultata. Prigodni uzorak može dovesti do skupina sudionika koji su slični po određenim karakteristikama, poput političke orijentacije ili socijalnog kruga, što može ograničiti općenitost dobivenih zaključaka. Također, osobe koje ispunjavaju online upitnike obično su mlađe i više obrazovane nego opća populacija (Georgiou i sur., 2020).

Dodatno, anketa koja se objavljuje putem društvenih mreža može dovesti do selektivnog uzorka sudionika koji su aktivni na tim platformama, što može utjecati na reprezentativnost uzorka. Nedostatak kontrole nad uvjetima u kojima sudionici ispunjavaju anketu može dovesti do varijacija u iskazivanju stavova ili ponašanja sudionika. Važno je istaknuti i da su sudionici možda bili skloni predstaviti se u pozitivnijem svjetlu, osobito kad je riječ o osjetljivim temama poput vjerovanja u TZ, zbog društvenih normi ili straha od stigmatizacije.

Kako bi se prevladali ovi izazovi, buduća istraživanja trebaju težiti prikupljanju većeg i heterogenijeg uzorka, uključujući ravnomjernu zastupljenost roda i različitih sociodemografskih karakteristika. To bi omogućilo bolje generaliziranje rezultata na širu populaciju te pouzdaniju analizu povezanosti između osobina ličnosti i vjerovanja u TZ. Također, korištenje longitudinalnih, kao i eksperimentalnih nacrti prilikom prikupljanja podataka može osigurati veću vjerodostojnost dobivenih rezultata i njihovu primjenjivost u stvarnim situacijama.

Nedostatak istraživanja jest što je korelacijsko. Ne možemo zaključivati o kauzalnosti, te se buduća istraživanja trebaju fokusirati na provođenje eksperimentalnih ispitivanja povezanosti određenih korelata s vjerovanjem u TZ te omogućuju bolje razumijevanje uzročnih veza. Postoje neka eksperimentalna istraživanja koja su se bavila smanjivanjem vjerovanja u TZ poput eksperimenta Einstein i Glick (2015). U spomenutom eksperimentu, Einstein i Glick su pronašli da je postavljanje pitanja sudionicima o njihovom trenutnom vjerovanju u TZ prije eksperimenta rezultiralo smanjenjem njihovog vjerovanja nakon izlaganja, u usporedbi s kontrolnom grupom. Ovo sugerira da postoji potencijal za razvijanje intervencija ili strategija koje bi mogle biti učinkovite u smanjenju vjerovanja u TZ u stvarnom svijetu. Van der Linden (2015) u svojem je istraživanju ispitao izlaganje videu koji se zalagao da je globalno zatopljenje zavjera. Sudionici u toj grupi bili su značajno manje skloniji vjerovanju da je globalno zatopljenje prihvaćeno među

znanstvenicima, potpisati peticiju za smanjenje zatopljenja te donirati ili volontirati za razliku sudionika koji su bili izloženi videu sa pozitivnim stavovima o zatopljenju i kontrolne skupine. U kontekstu trenutnog post-pandemijskog stanja, u kojem su društvene mreže često glavni kanal širenja TZ, ovakva istraživanja su posebno relevantna. Identifikacija faktora koji mogu smanjiti vjerovanje u TZ može pomoći u razvoju strategija za edukaciju javnosti, informiranje i borbu protiv dezinformacija na društvenim mrežama.

Budući da se ovisnost o društvenim mrežama pokazala značajnim prediktorom vjerovanja u teorije zavjere, smanjenjem ovisnosti i vremena provedenog na društvenim mrežama kao i promjena načina dobivanja vijesti mogla bi biti potencijalna intervencija za smanjenje vjerovanja u TZ. No, potrebna je provedba eksperimentalnih istraživanja za utvrđivanje uspješnosti intervencije. Također, pošto se makijavelizam pokazao značajnim prediktorom, poticanje prosocijalnog ponašanja i empatije mogao bi smanjiti podložnost TZ.

Utjecaj post-pandemijskog stanja na vjerovanje u TZ dodatno ističe kompleksnost ovog fenomena i potrebu za pažljivijim pristupom u istraživanjima. Kao što je već spomenuto, razdoblja nesigurnosti, visokog stresa i visoke izloženosti razgovorima o teorijama zavjere tijekom pandemije mogu značajno utjecati na povećanje prihvaćanja takvih teorija. Društvene mreže i razni medijski portali često su bili glavni kanali širenja TZ vezanih uz pandemiju, što je dodatno pojačalo njihovu prevalenciju među populacijom. Prijašnja izbijanja virusa ili bolesti također su uzrokovala pojave TZ. Tijekom izbijanja zika virusa 2015.-2016. godine javile su se teorije da je virus uzrokovan genetski modificiranim komarcima i da se koristio za namjerno ubijanje ljudi (Klofstad i sur., 2019). Kampanja dezinformiranja koju je vodio Sovjetski odbor za državnu sigurnost tvrdila je da je HIV biološko oružje koje je razvio SAD (Geissler i Sprinkle, 2013), dok uvjerenje da je AIDS zavjera za ubijanje afričkih Amerikanaca ima izravan utjecaj na ponašanja za prevenciju zaraze (npr. korištenje kondoma) (Bogart i Thorburn, 2005). Važno je napomenuti da trenutno stanje može rezultirati generalno povišenim razinama vjerovanja u TZ, što može otežati razlikovanje i identifikaciju specifičnih korelata koji su značajni za ovaj fenomen.

Ovo istraživanje je provedeno u periodu nakon političkih izbora, što je također moglo doprinijeti povišenju vjerovanja u TZ radi specifičnih utjecaja na njihovu percepciju. Periodi izbora Amerikance potiču na strah od lažiranja glasova (Edelson i sur., 2017), dok kod Poljaka potiču antisemitske stavove i percepciju Židova kao kolektivnog neprijatelja (Kofka i Sedek, 2005;

prema Douglas i sur., 2019). Kofka i Sedek (2005) tvrde da je za teoretičare zavjera period izbora povezan sa strahom da će neprijatelj doći na vlast (prema Grzesiak-Feldman, 2013). Nalaze se razlike među stavovima prema načinima prevara tijekom izbora. Demokrati su skloniji vjerovanju da je problem potiskivanje glasača, dok su republikanci skloniji uvjerenju da se glasovi lažiraju (Edelson i sur., 2017). Ponovno provođenje istraživanja u razdobljima manje nesigurnosti i anksioznosti moglo bi pružiti pouzdanije podatke o korelacijama i uzrocima vjerovanja u teorije zavjere.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost osobina ličnosti mračne trijade i Pet-faktorskog modela, navika korištenja društvenih mreža te sociodemografskih informacija s vjerovanjem u teorije zavjere. Također smo nastojali istražiti objašnjavaju li ovi prediktori inkrementalnu varijancu vjerovanja u TZ kroz tri koraka.

Prva hipoteza istraživanja predviđala je da će mlađi sudionici, muškarci, osobe s nižim stupnjem obrazovanja, nižim socioekonomskim statusom (SES) te desne političke orijentacije imati više razine vjerovanja u teorije zavjere. Ova hipoteza je djelomično potvrđena: mlađi sudionici i osobe desne političke orijentacije iskazivali su više razine vjerovanja u teorije zavjere, pri čemu je objašnjen značajan postotak varijance kriterija.

Druga hipoteza odnosila se na drugi korak hijerarhijske regresijske analize, gdje smo očekivali da će osobine ličnosti objašnjavati značajan dodatni udio varijance kriterija povrh sociodemografskih varijabli. Pretpostavljalo se da će više razine narcizma, makijavelizma, psihopatije, ekstraverzije, neuroticizma, otvorenosti prema iskustvima te niže razine otvorenosti i savjesnosti predviđati višu razinu vjerovanja u teorije zavjere. Prvi dio ove hipoteze nije potvrđen jer osobine ličnosti nisu objašnjavale značajan dodatni udio varijance kriterija, dok je drugi dio djelomično potvrđen: osobe s visokim razinama makijavelizma pokazivale su višu razinu vjerovanja u teorije zavjere.

Treća hipoteza odnosila se na navike korištenja društvenih mreža, pri čemu smo očekivali da će objašnjavati značajan dodatni dio varijance kriterija. Očekivali smo da će osobe koje primarno primaju vijesti kroz društvene mreže, provode više vremena na društvenim mrežama,

češće objavljuju te se smatraju ovisnijima o društvenim mrežama imati više rezultate vjerovanja u teorije zavjere. Ova hipoteza je djelomično potvrđena. Treći korak hijerarhijske regresijske analize objasnio je značajan dodatni dio varijance, pri čemu su osobe koje su se procijenile ovisnijima o društvenim mrežama imale više razine vjerovanja u teorije zavjere.

LITERATURA

- Abalakina-Paap, M., Stephen, W. G., Craig, T. i Gregory, W. L. (1999). Beliefs in Conspiracies. *Political Psychology*, 20(3), 637-647. DOI:10.1111/0162-895X.00160
- Ahadzadeh, A.S., Ong, F.S. i Wu, S.L. (2023). Social media skepticism and belief in conspiracy theories about COVID-19: the moderating role of the dark triad. *Current Psychology*, 42, 8874–8886. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02198-1>
- Baughman, H. M., Dearing, S., Giammarco, E. i Vernon, P. A. (2012). Relationship Between Bullying Behaviours and the Dark Triad: A Study with Adults. *Personality and Individual Differences*, 52, 571-575. DOI:10.1016/j.paid.2011.11.020
- Béna, J., Rihet, M., Carreras, O. i Terrier, P. (2023). Repetition could increase the perceived truth of conspiracy theories. *Psychonomic Bulletin & Review*, 30, 2397-2406. <https://doi.org/10.3758/s13423-023-02276-4>
- Biddlestone, M., Green, R. i Douglas, K. M. (2020). Cultural orientation, power, belief in conspiracy theories, and intentions to reduce the spread of COVID–19. *British Journal of Social Psychology*, 59(3), 663–673. <https://doi.org/10.1111/bjso.12397>
- Bogart L. M. i Thorburn S. (2005). Are HIV/AIDS conspiracy beliefs a barrier to HIV prevention among African Americans? *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*, 38, 213–218.
- Brotherton, R., French, C. C. i Pickering, A. D. (2013). Measuring belief in conspiracy theories: the generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279>
- Brotherton, R. i Eser, S. (2015). Bored to fears: Boredom proneness, paranoia, and conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 80, 1–5. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.02.011>
- Burley, D. T., Deriu, V., Masin, R., Gray, N. S. i Snowden, R. J. (2020). Emotional modulation of the pupil in psychopathy: A test of the response modulation hypothesis. *International Journal of Psychophysiology*, 155, 168–174. DOI: 10.1037/per0000313
- Chappelle, C. (2020). *Personality Characteristics of Conspiracy Theorists*. University of Colorado Colorado Springs.
- Cicero, D. C. i Kerns, J. G. (2011). Is paranoia a defence against or an expression of low selfesteem? *European Journal of Personality*, 25(5), 326–335. <https://doi.org/10.1002/per.794>
- Cichocka, A., Marchlewska, M. i Biddlestone, M. (2022). Why do narcissist find conspiracy theories so appealing? *Current Opinion in Psychology*, 47. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101386>

- Craft, S., Ashley, S. i Maksl, A. (2017). News media literacy and conspiracy theory endorsement. *Communication and the Public*, 2, 388–401. <https://doi.org/10.1177/2057047317725539>
- De Coninck, D., Frissen, T., Matthijs, K., d’Haenens, L., Lits, G., Champagne-Poirier, O., Carignan, M. E., David, M., D., Pignard-Cheynel, N., Salerno, S. i Généreux, M. (2021). Beliefs in conspiracy theories and misinformation about COVID-19: Comparative perspectives on the role of anxiety, depression and exposure to and trust in information sources. *Frontiers in Psychology*, 12, 646394. DOI:10.3389/fpsyg.2021.646394
- Douglas, K. M. i Leite, A. C. (2016). Suspicion in the workplace; Organizational conspiracy theories and work-related outcomes. *British Journal of Psychology* 108(3), 486-506. <https://doi.org/10.1111/bjop.12212>
- Douglas, K. M. i Sutton, R. M. (2011). Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire. *British Journal of Social Psychology*, 50(3), 544–552. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2010.02018.x>
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Siang Ang, C. i Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Advances in Political Psychology*, 40(1). DOI: 10.1111/pops.12568
- Douglas, K. M. (2021). Are conspiracy theories harmless? *The Spanish Journal of Psychology*, 24. DOI:10.1017/SJP.2021.10
- Edelson, J., Alduncin, A., Krewson, C., Sieja, J. i Uscinski, J. E. (2017). The Effect of Conspiratorial Thinking and Motivated Reasoning on Belief in Election Fraud. *Political Research Quarterly*, 70(4), 933-946. DOI:10.1177/1065912917721061
- Einstein, K. L. i Glick, D. M. (2015). Do I Think BLS Data are BS? The Consequences of Conspiracy Theories. *Political Behaviour*, 37(3), 679-701. DOI:10.1007/s11109-014-9287-z
- Enders, A.M., Uscinski, J.E., Seelig, M.I., Klostad, C. A., Wuchty, S., Funchion, J. R., Murthi, M. N., Premaratne, K. i Stoler, J. (2023). The Relationship Between Social Media Use and Beliefs in Conspiracy Theories and Misinformation. *Political Behavior*, 45, 781–804. <https://doi.org/10.1007/s11109-021-09734>
- Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M. W., Hall, M. i Noort, M. C. (2017). Beyond “monologicality”? Exploring conspiracist worldviews. *Frontiers in Psychology*, 8, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00861>
- Furnham, A., Richards, S. C. i Paulhus, D. L. (2013). The dark triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199–216.

- Galliford, N. i Furnham, A. (2017). Individual difference factors and beliefs in medical and political conspiracy theories. *Scandinavian Journal of Psychology*, 58(5), 422-428. DOI:10.1111/sjop.12382
- Geissler E. i Sprinkle R. H. (2013). Disinformation squared: Was the HIV-from-Fort-Detrick myth a Stasi success? *Politics and the Life Sciences*, 32, 2–99.
- Georgiou, N., Delfabbro, P. i Balzan, R. (2020). COVID-19-related conspiracy beliefs and their relationship with perceived stress and pre-existing conspiracy beliefs. *Personality and Individual Differences*, 166, 110201. DOI:10.1016/j.paid.2020.110201
- Goertzel, T. (1994). Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 15(4). 731-742.
- Goreis, A. i Voracek, M. (2019). A Systematic Review and Meta-Analysis of Psychological Research on Conspiracy Beliefs: Field Characteristics, Measurement Instruments, and Associations With Personality Traits. *Frontiers in Psychology Sec. Personality and Social Psychology*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00205>
- Green, R. i Douglas, K. M. (2018). Anxious attachment and belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 125, 30–37. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.12.023>
- Grzesiak-Feldman, M. (2013). The Effect of High-Anxiety Situations on Conspiracy Thinking. *Current Psychology*, 32, 100-118. <https://doi.org/10.1007/s12144-013-9165-6>
- Hare, R. D. i Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4, 217–246. DOI:10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091452
- Hartman, T. K., Marshall, M., Stocks, T. V. A., McKay, R., Bennett, K. M. i Bentall, R. (2020). Different conspiracy theories have different psychological and social determinants: Comparison of three theories about the origins of the COVID-19 virus in a representative sample of the UK population. <https://doi.org/10.31234/osf.io/mz5sw>
- Hettich, N., Beutel, M. E., Ernst, M., Schliessler, C., Kampling, H., Kruse, J. i Braehler, E. (2022). Conspiracy endorsement and its associations with personality functioning, anxiety, loneliness, and sociodemographic characteristics during the COVID-19 pandemic in a representative sample of the German population. *PloS One*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263301>
- Hodson, G., Hogg, S. M. i MacInnis, C. C. (2009). The role of “dark personalities” (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43, 686–690. DOI:10.1016/j.jrp.2009.02.005

- Hromatko, I., Mikac, U., Tadinac, M. (2023). Intention to Vaccinate against COVID-19 among Young Adults: The Role of Conspiratorial Thinking. *Vaccines*, 11(2), 321. <https://doi.org/10.3390/vaccines11020321>
- Hughes, S. i Machan, L. (2021). It's a conspiracy: Covid-19 conspiracies link to psychopathy, Machiavellianism and collective narcissism. *Personality and Individual Differences*, 171, 110559. DOI: 10.1016/j.paid.2020.110559
- Humprecht, E., Esser, F. i Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 493-516. <https://doi.org/10.1177/1940161219900126>
- Imhoff, R. i Bruder, M. (2014). Speaking (un-)truth to power: Conspiracy mentality as a generalised political attitude. *European Journal of Personality*, 28(1), 25–43. <https://doi.org/10.1002/per.1930>
- Imhoff, R. i Lamberty, P. (2016). Too special to be duped: Need for Uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 6. DOI:10.1002/ejsp.2265
- Imhoff, R. i Lamberty, P. (2020). A Bioweapon or a Hoax? The Link Between Distinct Conspiracy Beliefs About the Coronavirus Disease (COVID-19) Outbreak and Pandemic Behavior. *Social Psychological and Personality Science*, 11(8), 1110–1118. <https://doi.org/10.1177/1948550620934692>.
- Iyengar, S. i Hahn, K. S. (2009). Red media, blue media: Evidence of ideological selectivity in media use. *Journal of Communication*, 59, 19–39.
- Jansy, L., McCartney Waggle, J. i Fisher, D. R. (2015). An empirical examination of echo chambers in US climate policy networks. *Nature Climate Change*, 5(8), 782-786. DOI:10.1038/nclimate2666
- Jolley, D. i Douglas, K. M. (2014b). The effects of anti-vaccine conspiracy theories on vaccination intentions. *PLoS One*, 9(2), e89177. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089177>
- Jolley, D., Douglas, K. M., Leite, A. C. i Schrader, T. (2019). Belief in conspiracy theories and intentions to engage in everyday crime. *British Journal of Social Psychology*, 58(3), 534-549. <https://doi.org/10.1111/bjso.12311>
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 679–682. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.011>
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. i Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129(3), 339–375. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339>

- Kay, C. S. (2021). Actors of the most fiendish character: Explaining the associations between the Dark Tetrad and conspiracist ideation. *Personality and Individual Differences*, 171, 110543. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110543>
- Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126.
- Klofstad C. A., Uscinski J. E., Connolly J. M. i West J. P. (2019). What drives people to believe in Zika conspiracy theories? *Palgrave Communications*, 5, 1–8.
- Lantain, A., Muller, D., Nurra, C. i Douglas, K. M. (2017) „I Know Things They Don't Know!“. The Role of Need for Uniqueness in Belief in Conspiracy Theories. *Social Psychology*, 48(3). <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000306>
- Lee, S. Y. i Seidle, R. (2012). Narcissists as consumers: The effects of perceived scarcity on processing of product information. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 40(9), 1485–1499. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.9.1485>
- Macenczak, L. A., Campbell, S., Hendley, A. B. i Campbell, W. K. (2016). Direct and interactive effects of narcissism and power on overconfidence. *Personality and Individual Differences*, 91, 113-122. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.11.053>
- Madjar, V. (2022). *Individualne i socijalne odrednice vjerovanja u teorije zavjere* (Diplomski rad). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:356107>
- March, E. i Springer, J. (2019). Belief in conspiracy theories: The predictive role of schizotypy, Machiavellianism, and primary psychopathy. *PloS One*, 14(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225964>
- Marchlewska, M., Cichocka, A. i Kossowska, M. (2018). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 48, 109–117. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2308>
- Mari, S., Volpato, C., Papastamou, S., Chrysoschoou, X., Prodromitis, G. i Pavlopoulos, V. (2017). How political orientation and vulnerability shape representations of the economic crisis in Greece and Italy. *International Review of Social Psychology*, 30(1), 52–67. DOI: <https://doi.org/10.5334/irsp.95>
- Metaxas, P. i Finn, S. (2017). *The infamous “Pizzagate” conspiracy theory: Insights from a t TwitterTrails investigation*. Wellesly College Digital Repository.
- Mian, A. i Khan, S. (2020). Coronavirus: the spread of misinformation. *BMC Medicine*, 18(1), 1-2.
- Mirowsky, J. i Ross, C. E. (2003). *Education, social status, and health*. New Brunswick. <https://doi.org/10.4324/9781351328081>

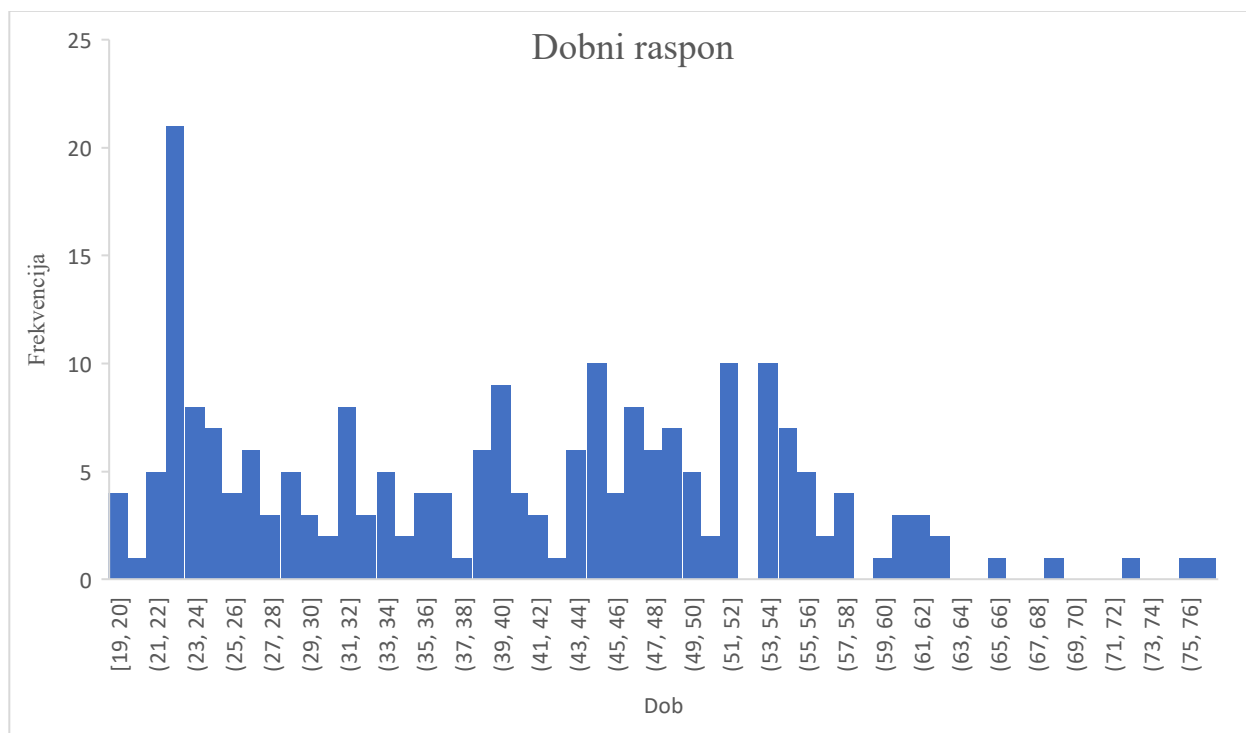
- Mortimer, K. (2017). Understanding Conspiracy Online: Social Media and the Spread of Suspicious Thinking. *Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management*, 13.
- Newheiser, A., Farias, M. i Tausch, N. (2011). The functional nature of conspiracy beliefs: Examining the underpinnings of belief in the Da Vinci Code conspiracy. *Personality and Individual Differences*, 51(8), 1007–1011. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.08.011>
- Nisbet, M. C. (2009). Communicating climate change: Why frames matter for public engagement. *Environment*, 51(2), 12–23. <https://doi.org/10.3200/ENVT.51.2.12-23>
- Noori, M. (2016). Cognitive reflection as a predictor of susceptibility to behavioral anomalies. *Judgment and Decision making*, 11(1), 114–120. DOI:10.1017/S1930297500007634
- Oliver, J. E. i Wood, T. J. (2014). Conspiracy theories and the paranoid style(s) of mass opinion. *American Journal of Political Science*, 58(4), 952–966. <https://doi.org/10.1111/ajps.12084>
- Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Bothe, B. i Roland-Lévy, C. (2016). Changing Conspiracy Beliefs through Rationality and Ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01525>
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6)
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. i Malle, B. F. (1994). Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Rauthmann, J. F. (2012). The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 487–496. DOI:10.1177/1948550611427608
- Rauthmann, J. F. i Kolar, G. P. (2013). The Perceived Attractiveness and Traits of the Dark Triad: Narcissists are Perceived as Hot, Machiavellians and Psychopaths Not. *Personality and Individual Differences*, 54, 582–586. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.005>
- Rammstedt, B. i John, O. P. (2007). Measuring personality in one minute or less: A 10-item short version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality* 41, 203–212. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.02.001>
- Romer, D. i Jamieson, K. H. (2020). Conspiracy theories as barriers to controlling the spread of COVID-19 in the U.S. *Social Science & Medicine*, 263. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113356>

- Sibley, C. G., Osborne, D. i Duckitt, J. (2012). Personality and political orientation: Meta-analysis and test of a Threat-Constraint Model. *Journal of Research in Personality*, 46(6), 664-677. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.08.002>
- Smallpage, S. M., Enders, A. M. i Uscinski, J. E. (2017). The partisan contours of conspiracy theory beliefs. *Research and Politics*, 4(4). DOI:10.1177/2053168017746554
- Stasielowicz, L. (2022). Who believes in conspiracy theories? A meta-analysis on personality correlates. *Journal of Research in Personality*, 98. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104229>
- Swami, V. i Coles, R. (2010). The truth is out there: Belief in conspiracy theories. *The Psychologist*, 23(7), 560-563.
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S. i Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133(3), 572-585. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.08.006>
- Swami, V., Weis, L., Lay, A., Barron, D. i Furnham, A. (2016). Associations between belief in conspiracy theories and the maladaptive personality traits of the personality inventory for DSM-5. *Psychiatry Research*, 28, 86-90. DOI: 10.1016/j.psychres.2015.12.027
- Tonković, M., Tomas, J. i Vranić, A. (2018). Conspiracy Theories In Transitional Society: Cognition, Personality, Or Culture-Which Contributes The Most? International Meeting of Psychonomic Society, Nizozemska, Amsterdam (str. 107). <https://www.bib.irb.hr:8443/946669>
- Turjačanin, V., Puhalo, S. i Šain, D. (2019). *Teorije zavjere u Bosni i Hercegovini - Istraživanje zavjereničkih uvjerenja u postkonfliktnom društvu*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Uscinski, J. E. i Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford University Press.
- van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171-173. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2015.07.045>
- van Prooijen J. W. (2017). Why education predicts decreased belief in conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*. 31, 50-58. DOI:10.1002/acp.3301
- van Prooijen, J. W. i Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29(5), 753-761. <https://doi.org/10.1002/acp.3161>
- van Prooijen, J. W. i Jostmann, N. B. (2013). Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality. *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109-115. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1922>

- van Prooijen, J. W., Krouwel, A. P. M. i Pollet, T. V. (2015). Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6(5), 570-578. DOI:10.1177/1948550614567356
- van Prooijen, J. W. i van Vugt, M. (2018). Conspiracy Theories: Evolved Functions and Psychological Mechanisms. *Perspectives on Psychological Science*, 13(6), 770-788. <https://doi.org/10.1177/1745691618774270>
- Vosoughi, S., Roy, D. i Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151. DOI: 10.1126/science.aap9559
- Wagner-Egger, P. (2022). The Noises of Conspiracy: Psychology of Beliefs in Conspiracy Theories. DOI:10.31234/osf.io/fv52e
- Werteg, A., Vrselja, I. i Tomić, T. (2011). Provjera konstruktne valjanosti Paulhusovog i Williamsovog (2002) upitnika Mračne trijade D3-27. 19. godišnja konferencija hrvatskih psihologa, Vrijeme sličnosti i razlika - izazov psihologiji i psiholozima. Kolesarić, Vladimir (Ur.). Str 180-180. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Williams, K. M., McAndrew, A., Learn, T., Harms, P. D. i Paulhus, D. L. (2001). The Dark Triad Return: Entertainment Preferences and Anti-Social Behavior Among Narcissists, Machiavellians, and Psychopaths. Poster presented at the meeting of the American Psychological Association, San Francisco.

Prilog 1

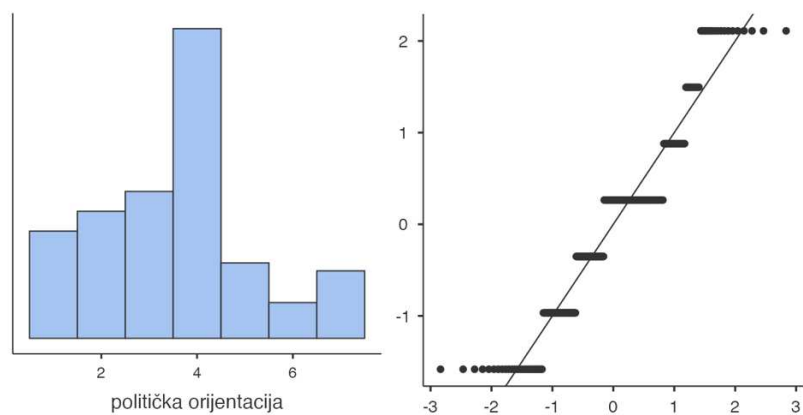
Grafički prikaz dobnog raspona sudionika uključenih u istraživanje (N=219).

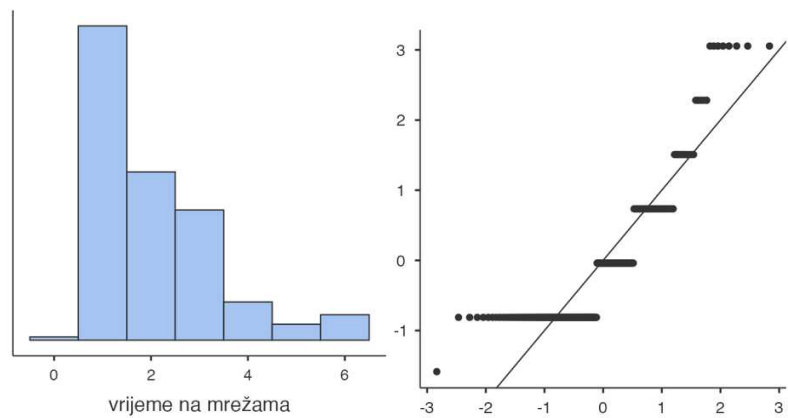
Prilog 2

Grafički prikazi distribucija varijabli korištenih u istraživanju sa priradajućim *Q-Q* plotovima ($N=219$).

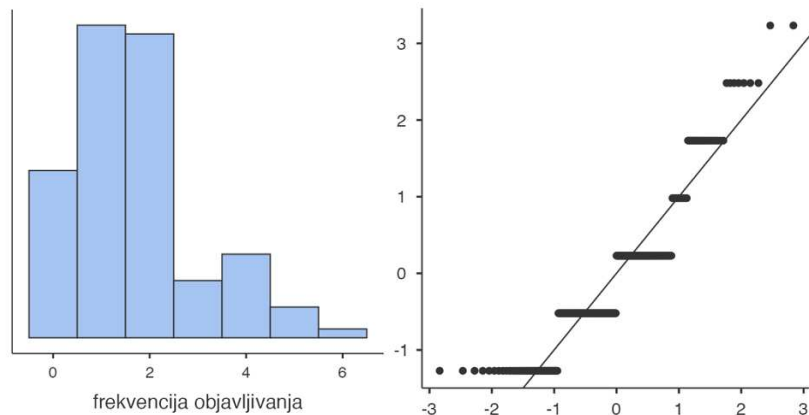
Politička orijentacija

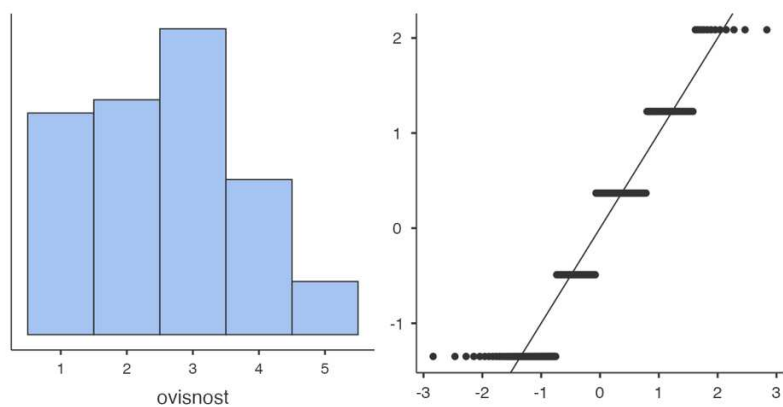
Vrijeme u danu provedeno na društvenim mrežama

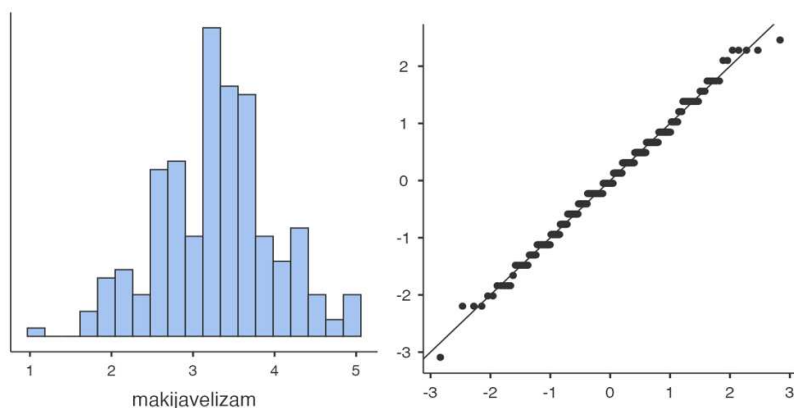
Frekvencija objavljivanja na društvenim mrežama

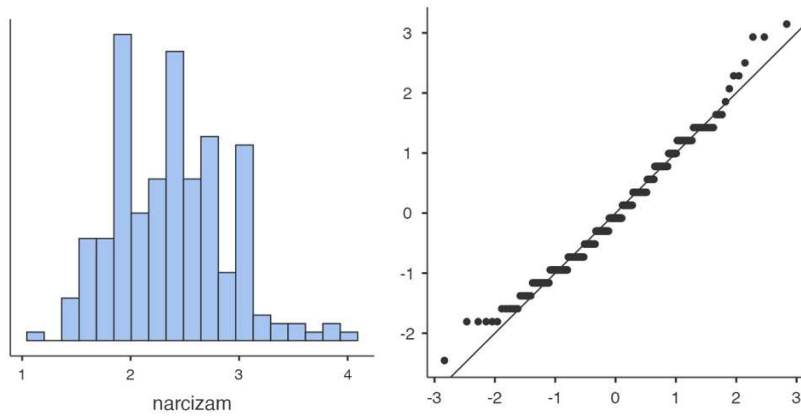
Samoprocijenjena ovisnost o društvenim mrežama

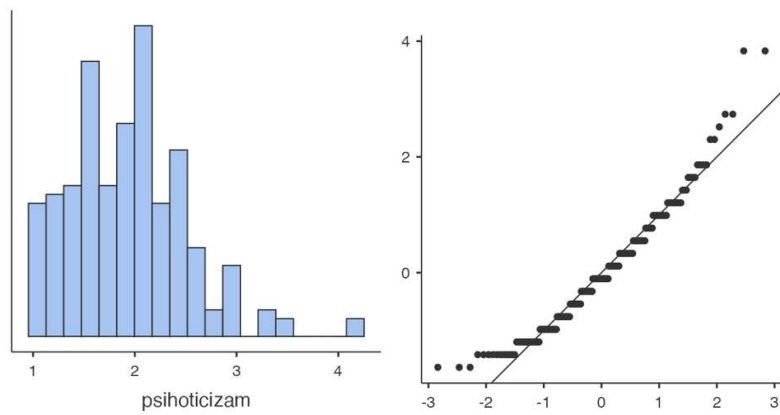
Makijavelizam

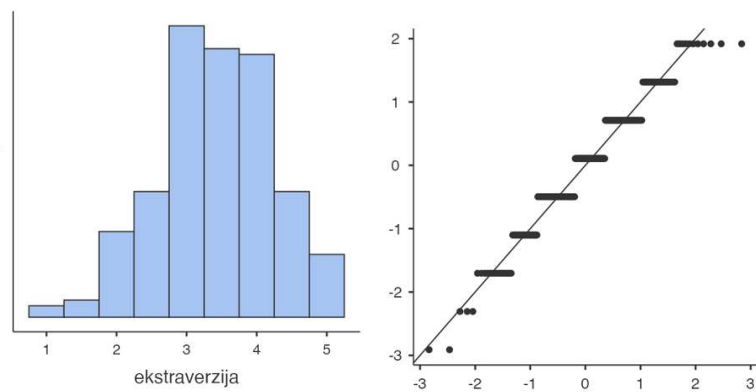
Narcizam

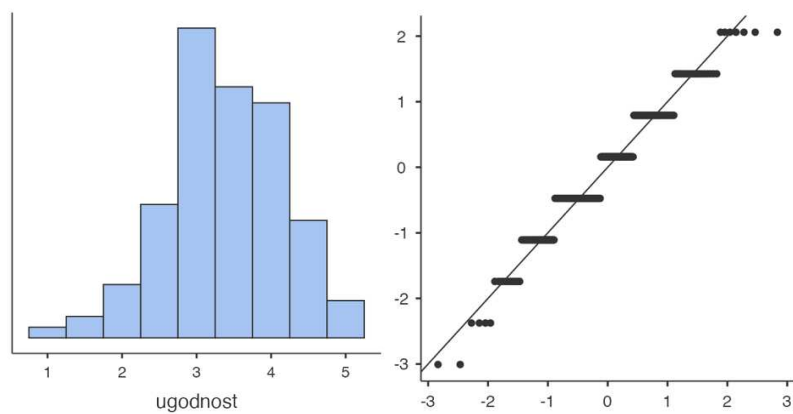
Psihoticizam

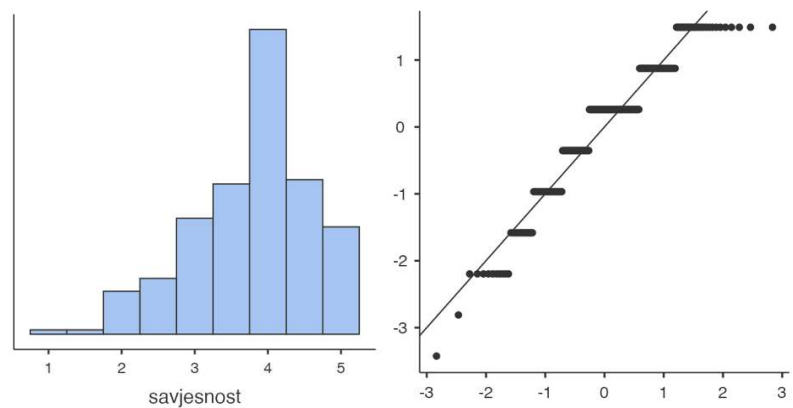
Ekstraverzija

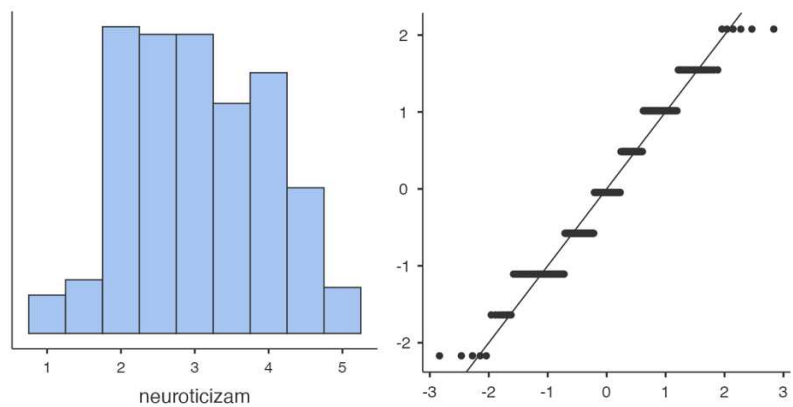
Ugodnost

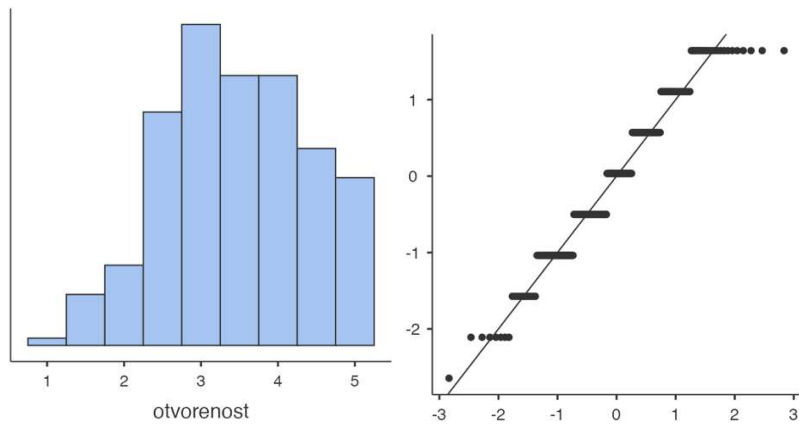
Savjesnost

Neuroticizam

Otvorenost

Vjerovanje u teorije zavjere

